

Tartalomjegyzék

BEVEZETŐ	3
1. A KUTATÁS FONTOSABB EREDMÉNYEINEK ÉS MEGÁLLAPÍTÁSAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA	5
1.1 RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	5
1.2 A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK ÉS AZ EU AJÁNLÁSAI, ÁLLÁSFOGLALÁSAI, HATÁROZATAI A SZÖVETKEZETEK JELENTŐSÉGÉVEL, SZEREPÉVEL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KAPCSOLATBAN	6
1.3 A NEMZETKÖZI KUTATÁS TAPASZTALATAINAK RÖVID ÖSSZEGZÉSE – A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK SAJÁTOSSÁGAI ÉS TÁMOGATÁSUK SZÜKSÉGESSÉGE	7
1.4 A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK HAZAI JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK JELLEMZŐI.....	8
1.5 A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK KEZDETI ELTERJESZTÉSÉT ÖSZTÖNZŐ, OFA ÁLTAL LEBONYOLÍTOTT PÁLYÁZATI PROGRAMOK TAPASZTALATAI	10
1.6 ÚJABB JELENTŐS FEJLESZTÉSI HULLÁM A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK HAZAI ELTERJESZTÉSÉNEK ÖSZTÖNZÉSÉBEN ÉS KEZDETI MŰKÖDÉSÜK TÁMOGATÁSÁBAN – A TÁMOP-2.4.3.-B. JELŰ PÁLYÁZATI KONSTRUKCIÓ ÉS VÁRHATÓ HATÁSAINAK ÉRTÉKELÉSE.....	16
1.7 AZ OFA HÁLÓZAT „KOOPERÁCIÓ” NEVŰ KIEMELT PROJEKTJE	24
1.8 AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT NÉHÁNY FONTOS TAPASZTALATA	26
1.9 KORMÁNYZATI IGÉNYEK MEGJELENÉSE A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK FEJLESZTÉSÉVEL KAPCSOLATBAN	30
2 A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK FEJLESZTÉSÉRE IRÁNYULÓ JAVASLATOK	31
2.1 A MEGALAKULÁST ÉS A KEZDETI MŰKÖDÉST SEGÍTŐ PÁLYÁZATI RENDSZER	31
2.2 HOSSZÚ TÁVÚ TÁMOGATÁSI RENDSZER KIALAKÍTÁSA	34
2.3 ÁLLAMI, ÖNKORMÁNYZATI MEGRENDELÉSEK.....	36
2.4 ÁLLAMI SZOLGÁLTATÁSOK KISZERVEZÉSE	36
2.5 HITELHEZ JUTÁS SEGÍTÉSE	36
2.6 SZAKMAI TÁMOGATÁS	37
2.7 TÖRVÉNYI, JOGI SZABÁLYOZÁS FEJLESZTÉSE	37
2.8 EGYÉB JAVASLATOK	38

Bevezető

Az Európai Unió több országában a szociális szövetkezetek általában egy-két évtizedes múltra tekintenek vissza, míg *hazánkban csupán az első, kezdeti lépésekről, kísérletekről beszélhetünk.*

A *szociális szövetkezetek* az atipikus foglalkoztatási formák közül **az önfoglalkoztatás sajátos szervezeti kereteit teremtik meg**, és ezáltal **a hátrányos helyzetű munkavállalók tartós munkalehetőséghez jutásának egyik fontos eszközévé válhatnak.** Olyan személyek autonóm társulásai, akik önkéntesen egyesülnek abból a célból, hogy nem csupán gazdasági, hanem társadalmi, közösségi, oktatási és kulturális céljaikat is egymással együttműködve, demokratikusan irányított vállalkozásuk útján, közösen valósítsák meg. A szociális szövetkezetek **innovatív ötletek, módszerek alkalmazásával** elsősorban a nem eléggé lefedett **helyi szükségletek kielégítésére igyekeznek tevékenységüket alapozni.**

A szociális szövetkezetek tevékenységében különösen fontos szempont a saját tagjai, illetve jelentős részben **a társadalom leszakadó rétegeihez tartozó személyek egzisztenciális helyzetének javítására és közösségben való személyiségfejlődésének elősegítésére való törekvés.**

A szociális szövetkezetek a szociális gazdaság, illetve a társadalmi vállalkozások köréhez tartozó, hazánkban eddig még alig ismert, új típusú speciális szervezeti formaként egyidejűleg érvényesítik a gazdasági társaságokra, valamint a társadalmi szervezetekre jellemző alapvető elveket: **a profit- és a szociális, kulturális célok egyesítésével** igyekeznek betölteni foglalkoztatást bővítő, **munkahelyteremtő, közösségszervező** szerepüket. *A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az eredményesen működő szociális szövetkezetek a foglalkoztatáspolitikai és a vidékfejlesztési politika keretei között megjelenő problémák mérséklésének egyik igen fontos, kiemelt jelentőségű, és egyre szélesebb körben elterjeszteni érdemes, új formáját jelentik.*

Magyarországon az elmúlt években *a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény és a szociális szövetkezetekről szóló 141/2006. (IV.29.) Korm. rendelet* alakította ki a szociális szövetkezetnek, mint új szervezeti formának a jogszabályi kereteit.

A jogi szabályozási feltételek létrehozása nálunk önmagában nem indította el számottevő mértékben a szociális szövetkezetek, mint új típusú, de különösen a kezdeti időszakban számos feltétel biztosítását is igénylő vállalkozási forma kialakulását. **A szélesebb körű ismertebbé tétel és a kezdeti létrehozás, működtetés, megerősítés lehetőségeit az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) 2007-2009. között meghirdetett pályázatait, illetve az azok keretei között biztosított támogatások és szolgáltatások teremtették meg.** Ennek nyomán, zömében 2008-tól az OFA támogatásával, az első pályázati fordulóban beküldött 444 pályázói projektötlet-pályázat megszüréseivel, majd a második fordulóban részletesebben is kidolgozott 140 pályázat elbírálásával végül is 36 támogatott szociális

szövetkezet alakult meg és kezdte el, majd folytatta működését hazánkban, mintegy kísérleti jelleggel, sok értékelhető tapasztalatot felszínre hozva.

A szociális szövetkezetek további hazai elterjesztését az atipikus foglalkoztatási formák támogatása keretében elsősorban a TÁMOP-2.4.3.B-2-10/1,2. jelű, EU-társfinanszírozású pályázati támogatási konstrukció alkalmazása ösztönözte. Ez esetben – az OFA pályázati feltételeitől eltérően – a támogatás elnyerésére csak a már hivatalosan bejegyzett szociális szövetkezetek pályázhattak. Ennek kapcsán hazánkban főleg projektmegvalósítási és támogatott forrásszerzési célkitűzéssel 2010. végéig összességében több, mint 200 új szociális szövetkezet alakult meg. Ezek közül a legtöbben 2010. végéig, illetve kisebb részben 2011. I. negyedévben, együttesen 206-an be is nyújtották pályázatukat. Közülük 57-en nyertek el pályázati támogatást.

E pályázatokhoz kapcsolódóan, ***a TÁMOP-2.4.3.B-1-09/1 „KoopeRáció” nevű kiemelt projekt keretében,*** 2010. február 15 – 2011. október 15. közötti időszakra ***egy operatív jellegű szakmai támogató szervezet is létrejött az országos, illetve regionális lefedettséget biztosító OFA Hálózat szakembereiből.*** A „KoopeRáció” projekt kiemelt feladatai közé tartozott a szociális szövetkezetek támogatására irányuló TÁMOP - pályázati lehetőségek adott régiókon belüli széleskörű, helyszíni megismertetése, a projektek generálásának elősegítése, szakmai felkészítő, tudásbővítő rendezvények, műhelyfoglalkozások és fórumok szervezése, jogi, közösségfejlesztési, üzleti terv készítési, marketing és pénzügyi-számviteli tanácsadás. Emellett szerepet kapott még az OFA Hálózat tevékenységében a jó gyakorlatok terjesztése, a hálózatépítés elindítása, a pályázó szociális szövetkezeteket segítő internetes honlap működtetése, az internet útján is terjesztett hírlevelek, elektronikusan letölthető szakmai és módszertani kiadványok, videók készítése és ismertetése, valamint a témával kapcsolatos PR-tevékenység.

E kiemelt projekt utolsó időszakának egyik fontos feladatát jelenti a szociális szövetkezetek eddigi működési tapasztalatainak, támogatási konstrukcióinak, eredményeinek és problémáinak átfogó értékelése, valamint a jövőre vonatkozó fejlesztési irányok és javaslatok kidolgozása, amely a jelen kutatás tárgyát képezi.

A kutatás vezetői köszönetet mondanak a kutatásban értékes segítséget nyújtó, tapasztalataikat, gondolataikat, javaslataikat az interjúk és workshopok keretében átadó valamennyi személynek, köztük az érintett szociális szövetkezetek vezetőinek, az OFA Hálózat KoopeRáció kiemelt projekt valamennyi munkatársának és a témát szívügyüknek tekintő neves szakértőknek.

1. A KUTATÁS FONTOSABB EREDMÉNYEINEK ÉS MEGÁLLAPÍTÁSAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA

1.1 Rövid történeti áttekintés

Európában az első szövetkezetek a XIX. század közepén jöttek létre, egyfajta védekező mechanizmusként az ipari forradalom diktálta megváltozott körülmények ellen. Tagjaik összefogása révén erősebb érdekérvényesítő képességgel léphettek fel, és ezáltal javították maguk és más, hátrányos helyzetű csoportok életkörülményeit.

A szövetkezeti mozgalom fejlődése hosszú időn keresztül töretlen volt Európa nagy részében, így Magyarországon is. A II. világháborút követő években, a szocialista diktatúra időszakában azonban hazánk – több más Kelet-európai országhoz hasonlóan – az erőszakos szövetkezetesítés hatására letért az európai szövetkezeti jogfejlődés természetes, szerves útjáról. Ennek tartalmi, fogalmi korrekciója a rendszerváltást követően, az 1992. évi II., valamint a 2000. évi CXLI. új szövetkezeti törvényekben többé-kevésbé megtörtént. Mégis, a 90'-es évek első felében, a mezőgazdasági szövetkezetek túlnyomó részének nem minden esetben indokolt, erőltetett ütemű felszámolásával és a magánosítással különösen a falvakban nagyon sok, korábban a termelésben és közösségben dolgozó ember vált munkanélkülivé.

Mindezek következtében társadalmunkban a „szövetkezet” szóhoz még mindig eléggé széles körben negatív képzetársítások kötődnek annak ellenére, hogy ma már ez a fogalom szinte az egész világon, de különösen **Európa nagy részében korszerű, progresszív és igen komoly társadalmi értékeket hordozó jelentéstartalommal bír.**

Nemzetközi szinten, a nem csupán gazdasági, hanem közösségi célokat is megvalósítani képes társadalmi vállalkozások, köztük a szövetkezetek szerepe a 20. század második felében újra jelentős mértékben növekedni kezdett. A '70-es években a gazdasági válság hatására a munkanélküliség soha nem látott magasságokba szökött, különösen Nyugat-Európában. Bebizonyosodott, hogy az állam önmagában nem képes megküzdeni ezzel a problémával, és a következményként jelentkező komoly szociális gondokkal.

A Közép- és Kelet-európai országokban, így hazánkban is, ez a változás a 90-es évek elején következett be. A szocializmus maradványain a piacgazdaság felé forduló kormányok nem tudtak megfelelő válaszokat adni az ugrásszerűen növekvő munkanélküliségre, és csak egyre nagyobb nehézségek és adósságok árán tudták fenntartani a szociális, oktatási és kulturális intézményrendszert. Ennek következtében a társadalom egyes, igen jelentős létszámú csoportjai a munkaerőpiac periferiájára kerültek, és a tartós, sőt fokozódó szociális kirekesztődés áldozataivá váltak. Ide tartoznak többek között az ötven év fölöttiek, a fogyatékkal élők, az alacsony képzettségű fiatalok, az egyedülálló szülők, a hátrányos helyzetű települések lakói és legnagyobb mértékben az etnikai kisebbségek.

1.2 A nemzetközi szervezetek és az EU ajánlásai, állásfoglalásai, határozatai a szövetkezetek jelentőségével, szerepével és támogatásával kapcsolatban

A 90'-es évek közepétől, de még inkább az ezredforduló utáni első években nemzetközi szervezetek (Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, ENSZ) és az Európai Unió az új tagállamok – köztük hazánk – csatlakozását megelőzően a szövetkezetekkel kapcsolatos *állásfoglalások, ajánlások és határozatok egész sorozatát fogalmazták meg és ajánlották a nemzeti kormányok figyelmébe*. Ezeknek a lényege és közös jellemzője volt: a szövetkezeti mozgalom, köztük a szociális szövetkezetek kiemelkedő jelentőségének, sajátosságainak hangsúlyozása, és a nemzeti államok részéről az elterjesztésük érdekében megteendő intézkedések, kedvező szabályozási és támogatási környezet kialakításának szorgalmazása.

A *Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége* 1995. évi nagy jelentőségű, Manchesterben tartott kongresszusán máig is ható érvénnyel újrafogalmazta a szövetkezet fogalmát, értékeit és nemzetközi alapelveit. Az elfogadott definíció szerint *“a szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önként egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális céljaikat közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalkozásuk útján megvalósítsák”*.¹

Az értékeket az alábbiak szerint foglalták össze: *„A szövetkezetek az önsegély, az egyéni felelősség, a demokrácia, az egyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás értékein alapulnak*. Alapítói hagyományát követve, a szövetkezeti tagok hisznek a becsületesség, a nyíltság és a társadalmi felelősség etikai értékeiben és a másokért való törődésben.”

Az SZNSZ által újrafogalmazott, 1995. évi *Nemzetközi Szövetkezeti Alapelvek* a következők:

- Önkéntesség és nyitott tagság
- Demokratikus tagi ellenőrzés
- Tagok gazdasági részvétele
- Autonómia és függetlenség
- Oktatás, képzés, tájékoztatás
- Szövetkezetek közötti együttműködés
- Közösség iránti elkötelezettség

A *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)* ajánlása úgy fogalmaz, hogy a rögzített **„értékek és elvek által irányított szövetkezetek támogatását a nemzeti és nemzetközi gazdasági, valamint társadalmi fejlődés egyik alappilléreinek kell tekinteni!”** **„A kormányoknak támogató intézkedéseket kell bevezetniük....** azon szövetkezeti tevékenységek számára, amelyek bizonyos specifikus szociális és közpolitikai feladatokat látnak el, mint például a foglalkoztatás elősegítése vagy a hátrányos csoportok, illetve

¹ A szövetkezés nemzetközi alapelvei - A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról, 1995; A Szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai

régiók számára előnyt biztosító tevékenységek fejlesztése. A szóban forgó intézkedések adókedvezményekre, kölcsönökre, szubvenciókra, a közmunkaprogramokhoz való hozzáférésre és különleges beszerzési rendelkezésekre terjednének ki.”

2001-ben az ENSZ 56. Közgyűlésének 88. Plenáris Ülése a tagállamok több éves előkészítő munkája eredményeként elfogadta „A szövetkezetek szerepe a társadalmi fejlődésben” című határozatát.² Az ENSZ határozata *felhívja a tagállamok figyelmét arra, hogy jogi szabályozásaik megalkotásánál vegyék figyelembe a szövetkezeteket, és azok számára kedvező környezetet és védelmet biztosítsanak. Növeljék a szövetkezetek lehetőségeit és hozzájárulását „a szociális fejlődési célok eléréséhez, különösen a szegénység felszámolásában, a teljes és hatékony foglalkoztatás megteremtésében, valamint a szociális beilleszkedés fejlesztésében. Segítsék a hátrányos helyzetben élők önkéntes szövetkezeteinek alapítását, valamint fejlesszék azokat, és alakítsanak ki partneri viszonyt a szövetkezeti mozgalommal.”*

Az *Európai Közösségek Bizottsága* 2004-ben kiadott közleményében felhívta a tagállamok figyelmét a szövetkezetekben rejlő lehetőségek kihasználására, azok szerepkörének erősítésére, különös tekintettel a tagjelölt országokra.³ A Bizottság *szükségszerűnek tartja a szövetkezetekre vonatkozó törvényi szabályozások korszerűsítését, és az eddiginél kedvezőbb, támogató környezet megteremtését.* Itt fogalmazták meg EU- dokumentumban lefelől a szociális szövetkezetek, mint újfajta és speciális szövetkezeti forma előnyeit is.

1.3 A nemzetközi kutatás tapasztalatainak rövid összegzése – a szociális szövetkezetek sajátosságai és támogatásuk szükségessége

Nemzetközi kutatásunk szerint **minden vizsgált országban támogatják** valamilyen formában a foglalkoztatási célú társadalmi vállalkozások, és ezen belül is a szociális szövetkezetek létrejöttét és működését.

Mivel *az állami szervek elismerik a foglalkoztatási célú társadalmi vállalkozások céljait és hozzáadott értékét,* ez a tény – megfelelő, célirányos szabályozással – lehetőséget biztosít számukra a megalakulásukat és folyamatos fejlődésüket is segítő különböző állami támogatások és kedvezmények igénybe vételéhez. Az EU országainak foglalkoztatáspolitikájában és munkahely-teremtési gyakorlatában egyre nagyobb szerepet kapó *szociális gazdasághoz* tartozó *társadalmi vállalkozások* klasszikusan a nonprofit szervezetekből nőttek ki, és az ezek körébe sorolt *szociális szövetkezetek* is számos országban a mai napig nonprofit szervezeti formában működnek. Ám *azokban az országokban, ahol alapvetően for-profit jellegű a gazdálkodási forma, a nemzetközi elemzések és a szakirodalom inkább az ún. „hibrid”, a vegyes, az integrált formát képező*

² A Szövetkezeti Társulási Forma Elméleti Alapjai, o.10.; Az ENSZ 56. Közgyűlése 88. Plenáris Ülésének határozata, 2002.

³ Európai Közösségek Bizottsága, 2004.

kategóriába sorolja a szociális szövetkezeteket. A szociális szövetkezetek ugyanis – fontos állami feladatokat is részben átvállaló többfunkciós szerepkörüknel és jellegüknel fogva – *külön támogatások nélkül, az esetek döntő többségében versenyhátrányban vannak más, for-profit formában működő klasszikus vállalkozásokkal szemben.*

Éppen ezért a szociális szövetkezetek állami szintű, megkülönböztetett támogatása elengedhetetlen ahhoz, hogy meghatározott idő után fenntartható működési pályára lépjenek, és segítsenek a kormányoknak a passzív segélyezés helyett a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztathatóvá tételében és társadalmi-gazdasági hasznot is eredményező foglalkoztatásában. Látható, hogy ahol ez átgondolt szabályozással megtörténik (különösen Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Franciaországban, Belgiumban és az Egyesült Királyságban), ott *tevékenységük által a foglalkoztatási adatok érzékelhetően javulnak. Emellett pozitívan változik a munkavállalók szociális és munkaerő-piaci integrációja*, az érintett családokon belül főként a gyermekeiknek történő példamutatásban, a jövő generáció nevelésében kedvezőbb állapotok alakulnak ki, és ahelyett, hogy egyoldalúan terhelnék a költségvetést, adót fizetnek és munkájuk eredményével a GDP-t növelik.

A szövetkezetekkel kapcsolatos vita során a nemzetközi elemzések arra a fontos következtetésre jutottak, hogy ha a versenyhátrányt okozó tényezőkre az a válasz, hogy a szociális szövetkezeteket törvényileg tovább közelítik a gazdasági társaságokhoz, akkor a szövetkezeti modell nem lesz életképes, és nem éri meg szövetkezni. Hiszen „*a vállalati mérce szerint a szövetkezetek jellemző módon nem eléggé hatékony vállalkozások. Csakis a különbségek hangsúlyozásával maradhat vonzó a szövetkezeti modell.* Ez azonban megköveteli azt, hogy **a szövetkezeti értékeket és alapelveket a saját jogukon elismerjék olyan eszközöknek, amelyek által lehetővé válik olyan célok elérése, melyeket egy kizárólag profitorientált vállalkozás keretében soha nem lehetne elérni.** S amelyek ugyanolyan fontosak az egyének és a társadalom számára, mint azok, amik elsősorban a hagyományos gazdasági társaságokon keresztül érhetők el.”

1.4 A szociális szövetkezetek hazai jogi szabályozásának jellemzői

Magyarországon, a nemzetközi elvárásokhoz és mintákhoz is jól igazodó, az EU-s csatlakozásunk után megalkotott szövetkezeti törvényünk 2006. július 1-én lépett hatályba. A **2006. évi X. törvény** olyan szervezeti keretnek tekinti a szövetkezetet, amely képes ötvözni a gazdálkodási szerepkört a kulturális, szociális, közösségszervező, személyiségfejlesztő funkcióval. A szabályozás egyik fő célja éppen ennek a kettősségnek a hangsúlyozása volt.

A hazai új szövetkezeti törvény az Alkotmány támogató rendelkezéseit is meghivatkozva abból indul ki, „**hogy a szövetkezeti forma nagymértékben képes társadalmi erőforrásokat mozgásba hozni, az elkülönült gazdasági szereplők helyzetét megerősíteni, közösségi szükségleteket kielégíteni**”. Ezért a törvény kinyilvánítja, hogy a

szabályozás.... „**ösztönözni kívánja a szövetkezést és állami eszközökkel támogatást kíván nyújtani** a szövetkezeti mozgalom továbbfejlődéséhez.”

A törvényi szabályozás szerint: „**A szövetkezet** az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek **célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése.**” A törvény első ízben szabályozza hazánkban a nálunk eddig még kevésbé ismert *szociális szövetkezet fogalmát* is az alábbi módon:

A szociális szövetkezet az előző törvényi definíciónak is megfelelő „**olyan szövetkezet, amelynek célja munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése.**”

A szociális szövetkezetekkel kapcsolatban a törvény felhatalmazta a kormányt, hogy külön rendeletben szabályozza a további konkrét szabályokat. *A szociális szövetkezetekről szóló 141/2006. (VI.29.) Korm. rendelet* azonban *rendkívül szűkszavú, alig egy oldal terjedelmű, szinte csak néhány fogalmat definiál, és azt is meglehetősen nehezen értelmezhető módon teszi.*

A nemzetközi gyakorlatban nagyon vegyes és eltérő a szociális szövetkezetek jogi szabályozása. Vannak országok, ahol nonprofit szervezetnek tekintik, és vannak olyanok is, ahol állami védeltséget igénylő for-profit, vagy pontosabban vegyes, integrált jellegű szervezeti formának.

A hazai törvény és a kapcsolódó jogszabályok (számviteli törvény, adó-jogszabályok stb.) a szociális szövetkezetek alaptípusát ***nálunk for-profit jellegű vállalkozási formának minősítik.***

A szövetkezeti törvény azonban lehetővé teszi azt is, hogy a *szociális szövetkezet külön eljárás keretében megszerezze a közhasznúsági státuszt*, amennyiben a külön törvény szerint közhasznú tevékenységnek minősülő feladatokat lát el. Ennek következtében átkerül a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény hatálya alá. Ebben az esetben viszont *a közhasznú szociális szövetkezet már nem a for-profit, hanem a nonprofit szervezetek közé sorolandó, amelyre jelenleg szélesebb körű adókedvezmények érvényesek.*

Ezt az ellentmondásosnak tűnő kettősséget jogi és gyakorlati szempontból is problematikusnak tekintjük. A kapcsolódó pénzügyi és adójogi szabályozás ugyanis szinte egyáltalán nem veszi azt figyelembe (sőt több esetben hátrányos megkülönböztetést alkalmaz velük szemben), hogy ***a szociális szövetkezetek nem ugyanazzal a céllal, és nem ugyanúgy működnek, mint a tisztán profitorientált, hagyományos gazdasági társaságok.*** *A gazdasági feladataik mellett ugyanis a társadalom és az állam számára is nagyon*

fontos egyéb, a hátrányos helyzetű munkanélkülieket elsősorban tagjaiként foglalkoztató és szociális, egyéni, közösségi szükségleteinek kielégítését elősegítő feladatokat is vállalniuk, végezniük kell. Ezek a többletfeladatok már önmagukban is közhasznú jellegűek és jelentőségűek, tehát azok megvalósítását – a hosszabb távú fenntarthatóság érdekében – az állam részéről átgondoltan és sokoldalúan támogatni szükséges.

A szociális szövetkezetek hazai jogi szabályozásának vizsgálata alapján egy jelentős ellentmondás fedezhető fel. Nevezetesen az, hogy egyfelől – a nemzetközi szervezetek határozatai és elvárásai nyomán – igyekeztek hazánkban egy korszerű elveket megfogalmazó szövetkezeti, azon belül egy szociális szövetkezeti szabályozást alkotni. Másfelől azonban a törvényben helyesen meghatározott célok és elvek megfelelő érvényesüléséhez fontos lett volna kidolgozni a szociális szövetkezetek eredményes, fenntartható működtetésének, valamint az ahhoz szükséges állami, pénzügyi támogató mechanizmusoknak átgondolt, reális, hosszabb távra szóló koncepcióját, és az ennek kereteibe illeszkedő konkrét szabályokat is. Ez azonban mindmáig elmaradt, ami jelentősen gátolja a szociális szövetkezetek komplex funkcióinak kialakulását és bizonytalaná teszi hosszabb távú fenntarthatóságukat.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a törvényi szabályozásban a nemzetközi szervezetek ajánlásaiból számos korszerű elem adaptációja megvalósult ugyan, de *az eredményes működésüket segítő támogatások pozitív példáit egyelőre még nem vettük át a külföldi országok gyakorlatából.* Ennek következtében még azok a szociális szövetkezetek is magukra maradtak (és nagyobb részük fenntarthatósága kétségessé vált), amelyek elindulásának segítéséhez viszonylag jelentős, pályázati programok keretében megítélt állami vagy EU-s támogatási forrásokat rendeltek hozzá.

1.5 A szociális szövetkezetek kezdeti elterjesztését ösztönző, OFA által lebonyolított pályázati programok tapasztalatai

A jogi szabályozás problémái és a hosszabb távú fejlesztési stratégia kialakulatlansága mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy *hazánkban a szociális szövetkezetek megjelenése és működése – az EU országok jelentős részéhez viszonyítva – rendkívül rövid múltra, alig néhány évre tekint vissza.*

Igazán értékelhető működési tapasztalatokkal csak az OFA által 2008-2009-től támogatott 36 szociális szövetkezetnél rendelkezünk. A többi, TÁMOP keretében támogatott szövetkezet ugyanis – egy másik féle támogatási koncepció mentén – éppen csak hogy elkezdte vagy zömében még el sem kezdte a működését. Ez utóbbi szövetkezeteknek a várható eredményességével és fenntarthatóságával kapcsolatban egyelőre csak a támogatási és környezeti feltételeknek, a benyújtott nyertes pályázatok tartalmának az elemzésére, valamint az érintett szövetkezetek vezetői körében végzett interjúkészítési eredményekre és személyes tapasztalatokra alapozhatjuk megállapításainkat.

Magyarországon hamar egyértelművé vált, hogy **a törvényi keretek létrehozása önmagában nem elégséges** a szociális szövetkezetek, mint speciális, új vállalkozási, szervezeti formának a hazai megjelenéséhez.

A szélesebb körű ismertté tétel első kezdeti lépéseit és a szociális szövetkezetek létrehozására, illetve részben a stabilizálására irányuló nyilvánvaló érdekeltséget az *OFA 2007. és 2009. évi támogatási programjai*, majd ezt követően 2010-ben a szociális szövetkezetek támogatását célzó *TÁMOP-2.4.3-B konstrukció pályázati felhívásai* indították el.

2007. elején a Szociális- és Munkaügyi Minisztérium és az OFA között a szociális szövetkezetek létrehozásának elősegítése céljából megállapodás jött létre. Az SzMM megbízta az OFÁ-t a program program lebonyolításával, amelynek megvalósításához 2007. április 1-től 2011. december 31-ig terjedő időszakra összesen 945 millió Ft támogatási keretösszeget biztosított. A támogatási program átfogó célkitűzése az volt, hogy a megvalósítási időszak végéig legalább 50 önfenntartóvá váló szociális szövetkezet működjön Magyarországon. Ma már látható, hogy ez az optimista célkitűzés csak részben valósulhatott meg.

A lebonyolított OFA programok fő jellemzőit és fontosabb eredményeit a következőkben foglaljuk össze:

- A program abban a tekintetben jól átgondolt és koncepciózus volt, hogy figyelembe vette a szociális gazdasággal és a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban a program indításakor még különösen jellemző értetlenséget és információhiányt. Ezért a több elemű programcsomag megfelelő **hangsúlyt helyezett a szakmai támogatás részeként szakértők és mentorok kiképzésére**, szolgáltató tevékenységük egymásra építésére, valamint **széleskörű tájékoztatási kampányok lebonyolítására**.
- A **Szövetkezz/2007** pályázati program keretében a szociális szövetkezetek létrehozásának és kezdeti működésének támogatására **kétfordulós pályázatot hirdettek, amely jól bevált és célszerűnek bizonyult**. Az I. fordulóban minimum 7 potenciális alapító tag (köztük fele arányban a célcsoporthoz tartozó, legalább 3 hónapja álláskeresőként regisztrált személy) összefogásával a pályázati kiírás formai és tartalmi előírásai szerint csak a *projektötletet*, illetve a végezni kívánt tevékenységeket kellett leírni és benyújtani egy rövid költségvetési tervvel együtt. A további, *alaposabb kidolgozásra kiválasztott I. forduló pályázatok leendő szövetkezeti vezetői, projektmenedzserei egy ingyenes projekttervezési és pályázatírói tanfolyami képzésen vehettek részt, majd utána adták be a részletes pályázatot*, amelyhez már üzleti tervet és tételes költségvetést is csatolniuk kellett. Az elnyerhető maximális támogatás a II. fordulóban nyertes pályázóknál a szociális szövetkezet ügyvédi és bejegyzési költségeinek fedezetére maximum 500 ezer Ft, majd ezt követően külön támogatási szerződés keretében, az első évi működtetési

költségek finanszírozására – 100 %-os támogatási intenzitás mellett – legfeljebb 20 millió Ft volt. A támogatási összegben belül a tevékenység beindításához szükséges beruházási költségek nem haladhatták meg a *30 %-os arányt*. A **Szövetkezz/2009** meghívásos pályázat keretében az előzőekben támogatott szociális szövetkezetek közül a megfelelően működő és gazdálkodó szervezetek részesülhettek gazdasági pozícióik megerősítéséhez és tevékenységük fejlesztéséhez a következő működési évre csökkentett mértékű (maximum 10 millió Ft összegű, alapvetően 50 %-os részarányú) támogatásban. Ebbe a potenciális pályázói körbe 20 szociális szövetkezet tartozott, amelyek közül *12 nyert el támogatást. A támogatási szerződést végül 10 szövetkezet kötötte meg az OFÁ- val.*

- Az OFA pályázati program pozitív eredményének lehet tekinteni, hogy **rövid idő alatt megalapozta hazánkban a szociális szövetkezetek megismertetését** elsősorban az arra legfogékonyabb civil szervezetek vezetői, helyi önkormányzatok, valamint a kisvállalkozások és a munkanélküli személyek egy részének körében.
- **Kialakított egy kezdő tudásbázist a projektek fejlesztéséhez**, az ilyen jellegű pályázatíráshoz, valamint a további fejlesztések szakmai támogatásához. *Több mint 3 ezer emberrel elindította a potenciális szövetkezés és a céltudatos összefogás gondolatát és szándékát*, akik zömében közösen dolgozták ki és öntötték pályázati formába projektötleteiket egy leendő szociális szövetkezet létrehozásához.
- A projektötletek feldolgozásakor, majd a később beadott részletes pályázatokban és a projektek megvalósítása során is *sok új gondolat, megközelítés, innováció, emberi „lelkesség” és önmegvalósítási törekvés került a felszínre, amely már önmagában is a közös munkából adódó kreatív és inspiratív együttműködés pozitív hatásait mutatja.*
- A pályázati nyertes és a projektek megvalósítását el is kezdő **36 szociális szövetkezet** közül *területileg* 8-8 a foglalkoztatási szempontból leghátrányosabb helyzetű Észak-alföldi, Észak-magyarországi és Dél-dunántúli régióban, 6 a Dél-alföldi régióban, 2-2 pedig a Közép-dunántúli, Nyugat-dunántúli és Közép-magyarországi régióban található. Településtípusok szerint közülük 1 db a fővárosban, 9 db a megyei jogú városokban, 10 db a kisebb városokban, 7 db az 1000 fő feletti községekben, 7 db pedig az 1000 fő alatti kistelepülésekben kezdte el működését. Ez egyebek között azt is mutatja, hogy *az elsődleges mezőgazdasági termelő tevékenységeknek a támogathatóságból való kizárása miatt a kisebb településeken viszonylag kevés szociális szövetkezet tudott egyéb piacképes termelési vagy szolgáltatási tevékenységgel esélyesen pályázni.*
- A **megvalósított leggyakoribb, illetve legjellemzőbb tevékenységek** (amelyek egy-egy szövetkezetnél kombinált módon is előfordulhattak) az alábbiak voltak:

- Önkormányzati feladatok átvállalása, vagy azokat kisegítő szolgáltatások (elsősorban a közterületek karbantartása, parkgondozás, takarítás, játszóterek karbantartása)
 - Szolgáltatások nyújtása a helyi lakosság számára (mosodai szolgáltatás, ház körüli munkák elvégzése, munkába járást segítő szállítási tevékenység)
 - Idősgondozás és házi segítségnyújtás
 - Gyermejkölési szolgáltatások (családi napközi, bétiszitter szolgálat, szabadidős programszervezés, széles választéki skálán mozgó nyári táborok, gyermekrendezvények szervezése, szülőknek nyújtott szolgáltatások, klubok működtetése, kézműves és egyéb készségfejlesztő foglalkozások tartása stb.)
 - Kézműipari tevékenységek (kosárfonás, fonott bútorkészítés, hagyományörző kézműves termékek előállítás)
 - Virágkötészeti alap- és segédanyagok gyártása
 - Roma öltözékek és kiegészítők boltja, egyedi tervezésű ruhák, ékszerek készítése és értékesítése
 - Asztalosipari tevékenység, köztéri bútorok gyártása
 - Erdészeti és mezőgazdasági fahulladékok, melléktermékek összegyűjtése, biomassa vagy biobrikett előállítása
 - Élelmiszer feldolgozás (aszalás, lekvár-főzés, napraforgó- és tökmagolaj sajtolás)
 - Építőipari tevékenység (mély- és magasépítés, épület-felújítás és -karbantartás)
 - Térkö- és betonelem gyártás
 - Graffiti eltávolítás
 - Ingatlankezelés
 - Szociális boltok működtetése
 - Irodai asszisztencia (sokszorosítás, iratfűzés, laminálás stb.)
 - Multimédia műhely működtetése
 - Lapkiadás, helyi műsorszolgáltatás üzemeltetése.
- **A megvalósított projektek első működési évében a szociális szövetkezeti tagok bevonása a tervezett felett alakult**, hiszen a szerződésben rögzített 276 főnél több, 304 fő lett szövetkezeti tag, ezen belül a célcsoportból a tervezett 152 helyett 173. *Az összes bevont (tag és nem tag) száma túlteljesült*, a szerződésben megállapított 368 helyett 485 lett. A fenntarthatóság korlátait jelzi azonban, hogy a monitori látogatás idejére már csak 398 ember működött közre a szövetkezetek működtetésében. *A bevont dolgozókat jellemzően betanították valamilyen munkafolyamatra, a képzésre és a foglalkoztatásra a legtöbb esetben kedvező munkahelyi klíma és az egyéni élethelyzetet maximálisan figyelembe vevő bánásmód volt a jellemző.* A közösségi alap felhasználására azonban nem alakult ki gyakorlat a program ideje alatt.

Az OFA által támogatott szociális szövetkezeti projektek **fontosabb problémái és negatív tapasztalatai** a következők voltak:

- A széles körű, de természetesen nem mindenkihez eljutó tájékoztatási kampány ellenére *a társadalmi környezet jó része nem értette meg és nem fogadta kellő nyitottsággal a szociális szövetkezetek fontos társadalmi-gazdasági szerepét, illetve létjogosultságát. Az új szervezeti forma sok konkrét esetben – néhány pozitív kivételtől eltekintve – nem kapott kellő partneri támogatást sem a helyi önkormányzattól, sem a vállalkozóktól, és a lakosság jó része is fenntartásokkal fogadta* szolgáltatási kínálatukat, piaci tevékenységüket.
- A működésüket megkezdő, a projektet megvalósító, ugyanakkor hosszabb távú fenntarthatóságra is törekvő szociális szövetkezetek nagyon *hamar szembesültek azzal, hogy a hazai jogszabályi környezet egyáltalán nem támogatja, sőt inkább diszkriminálja a szociális szövetkezeteket.*
- A nyertes szociális szövetkezetek nagyobb része a pályázati szakaszban nem mérte fel eléggé körültekintően és alaposan a piaci igényeket az általuk kínált termékekre és szolgáltatásokra. **Üzleti tervük nem volt kellően megalapozott, marketing tevékenységüket pedig nagyon sok hiányosság jellemezte.** Ez leginkább a szolgáltatások területén mondható el, és főleg a lakossági igények előrejelzése volt irreális. Ebből következően a vállalt indikátorok közül az árbevétel elérése számos esetben okozott problémát a működő szövetkezeteknél.
- *A közösségfejlesztési és képzési tevékenységre kevés időt, figyelmet és pénzügyi forrást fordítottak.* Ezzel kapcsolatban a pályázati felhívás nem tartalmazott konkrét elvárásokat, és a projektek rövid időtartama, valamint az általában feszített árbevétel indikátorok teljesítésére való törekvés miatt erre nem is maradt a megvalósítás első szakaszában elegendő idő.
- *A legtöbb szociális szövetkezetre jellemző volt a tőkehiány és az átmeneti jellegű likviditási problémák előfordulása.* A jegyzett részjegytőke egészen minimális, szinte csak jelképes összege mellett befektető tag részvételére, pénzügyi hozzájárulására, továbbá tagi kölcsön igénybevételére a jogszabályi korlátozás miatt nem volt lehetőség. Részben a projektgazdák pénzügyi elszámolási hiányosságai, részben belső intézményi okok miatt *az OFA által támogatott projekteknél nem ritkán előfordult a támogató részéről a lassú, nehézkes ügyintézés és ezzel összefüggésben az igényelt kifizetések jelentős időbeni csúszása.* Ez többször is nagyon nehéz helyzetbe hozta az érintett szociális szövetkezeteket, és a szervezeten belüli belső konfliktusoknak is egyik forrásává vált.
- A konstrukció újszerűsége és a támogató környezet hiánya, valamint a pályázatok elbírálásánál a személyi feltételek nem eléggé hangsúlyos vizsgálata miatt *a támogatott szociális szövetkezetek vezetőinek egy részénél, a projektmenedzsert is beleértve, komoly felkészültségbeli vagy alkalmassági problémák jelentkeztek, amelyek kiküszöbölésére a rövid projektidőtartam miatt nemigen volt lehetőség.*

- A támogató szolgáltatások szerepét betöltő, kiképzett **tanácsadók és mentorok** jó része sem rendelkezett még ebben a nagyon összetett, új témában eléggé alapos gyakorlati tapasztalatokkal, kellő mélységű speciális szakismeretekkel. Segítségnyújtásuk az e célra rendelkezésre álló minimális keretösszeg miatt sem volt eléggé rendszeres, folyamatos.
- A pályázati és támogatási konstrukció értelmében a szociális szövetkezetek alapító tagságában mintegy 50 %-os arányban már a kezdettől fogva legalább 3 hónapja regisztrált munkanélküli személyeknek kellett részt venniük. A vezető szerepet betöltő tagok azonban hamarosan szembesültek azzal, hogy **erőfeszítéseik ellenére a munkanélküli, sok esetben hátrányos helyzetű tagok munkamorálja és motiváltsága nem volt megfelelő.** Több esetben fegyelmezési eszközöket kellett alkalmazni, és a tagok egy részének kizárására, cseréjére is sor került. Eléggé általános volt az a vélemény, hogy **a célcsoporttagok jó része csak a munkabér megszerzését tartja fontosnak, elsősorban alkalmazotti nem pedig szövetkezeti tagi, tulajdonosi szereptudattal rendelkezik, amit rendkívül nehéz és időigényes folyamat náluk megváltoztatni.**
- Az OFA projektek tényleges megvalósítási és működési tapasztalatai, valamint az empirikus kutatásunk során szerzett személyes benyomásaink azt mutatják, hogy **a nemzetközi szövetkezeti alapelvek érvényesülése egyelőre, a kezdeti időszakban még kevésbé volt jellemző.** Azt részben a már említett problémák, részben a vezetők egy részének tekintélyelvű vezetési stílusa nagymértékben korlátozták. Különösen nehéz és még jó esetben is hosszabb időt, **több évet igényel az igazi, demokratikus, érdemi tagi „egyenjogság” elérése azoknál a szociális szövetkezeteknél, ahol már a kezdetektől fogva nagy különbségek vannak az alapító tagok iskolai végzettségében, munkatapasztalataiban, szakmai felkészültségében, munkához való hozzáállásában és egyéb kvalitásaiban.**

Az eddig ismert kezdeti tapasztalatok alapján megállapítható, hogy **a már működő szociális szövetkezetek – egyidejűleg kettős (gazdasági és szociális) szerepkörüknel fogva, továbbá alacsony szintű ismertségük és a társadalmi környezet nem eléggé támogató hozzáállása miatt – nehéz pozícióban vannak az általuk végzett tevékenységek versenypiacán.** Ezeket a nehézségeket – minden erőfeszítéseik ellenére is – **csak egy részük képes a jelenlegi szabályozási, finanszírozási, partnerségi és piaci viszonyok közepette saját erőből leküzdeni.** Az OFA - támogatások megszűntével kb. 30-40 %-uk őrizte meg fenntarthatóságát és igyekszik minden nehezítő körülmény ellenére megújulni, talpon maradni, sőt újabb pályázati támogatások elnyerésével fejlődni. Az OFA által támogatott szövetkezetek nagyobb hányada azonban finanszírozási és likviditási problémák miatt vagy végelszámolásra és megszűnésre ítéltetett, vagy a foglalkoztatott létszám minimálisra csökkentésével „takaréklángon” tudja csak fenntartani működését. Ezeknek egy része újabb pályázati támogatások elnyerésével, valamint egy támogatóbb jellegű jogszabályi környezet kialakítása esetén, most már komolyabb működési

tapasztalatok birtokában ismételten erőre kaphat, és újra fejlődési pályára állíthatja tevékenységét.

1.6 Újabb jelentős fejlesztési hullám a szociális szervezetek hazai elterjesztésének ösztönzésében és kezdeti működésük támogatásában – a TÁMOP-2.4.3.-B. jelű pályázati konstrukció és várható hatásainak értékelése

Az OFA által történő támogatás előzményei után nagy jelentősége volt annak, hogy a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében, EU-s társfinanszírozással egy újabb támogatási konstrukciót dolgozott ki a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Humán Erőforrás Programok Irányító Hatósága (HEP IH) és a Közreműködő Szervezet szerepét betöltő ESZA Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. (KSZ) a szociális szervezetek további elterjesztése és működésük elősegítése céljából.

A támogatási konstrukció a TÁMOP 2009-2010. évi Akciótervén belül „Az alkalmazkodóképesség javítása” elnevezésű 2. prioritás keretében került kimunkálásra. A szociális szervezetek fejlesztésének támogatása konkrétan a 2.4.3. „*Atipikus foglalkoztatási formák támogatása*” elnevezésű konstrukcióhoz lett besorolva. E támogatási konstrukció B. komponense **a szociális szervezetek elterjedésének és foglalkoztató képességének, illetve a hátrányos helyzetű személyek szövetkezeti taggá válása útján, önfoglalkoztatásuk elősegítését, támogatását tűzte ki célul, egyfordulós nyílt pályázati rendszer keretében.** A komponenshez **egy komplex szakmai támogató program is szorosan hozzákapcsolódott kiemelt projektként,** amelynek megvalósítására az OFA Hálózat kapott szerződéses megbízást.

A TÁMOP-2.4.3-B-10/1 és /2 jelű nyílt pályázati kiírást 2010 tavaszán hirdették meg a szociális szervezetek számára a konvergencia régiókban *1.955 millió Ft*, a Közép-magyarországi régióban *345 millió Ft* támogatási keretösszeggel. Az elnyerhető támogatás összegét *20 - 50 millió Ft*-ban határozták meg. A pályázatokat folyamatosan lehetett beadni, a *végső beadási határidő 2010. december 20-a* volt.

A Pályázati útmutató bevezetője jól összefoglalta a szociális szervezetek újszerűségét és a társadalmi fejlődésben betöltött jelentőségét, valamint annak jogszabályi háttérét, és elindulásuk segítésében az OFA által korábban kiírt pályázati programok fontos szerepét. Kiemelte, hogy *„A szociális szervezetek a szociális gazdaságban olyan szükségletek kielégítésére töreksznek, amelyeket a piac, illetve az állami szektor nem elégít ki. Tevékenységükben meghatározó a társadalom leszakadó rétegei helyzetének javítására való törekvés. A szociális szervezet ötvözi a gazdasági társaságokra, valamint a társadalmi szervezetekre vonatkozó elveket: a profit és a szociális, kulturális célok egyesítésével tölti be foglalkoztatást bővítő, munkahelyteremtő, közösségszervező szerepét. A munkanélküliség kezelésében, a foglalkoztatás elősegítésében – különösen a hátrányokkal rendelkező társadalmi csoportok esetében –, valamint a feketegazdaság visszaszorításában a szövetkezés, a szövetkezeti formában való jövedelemtermelés*

megoldást jelenthet. Ehhez azonban az szükséges, hogy segítő, támogató rendszerek működjenek, többletforrások jelenjenek meg ezen a területen.”

A pályázati kiírás a támogatás alapvető, fő céljaként határozta meg a hátrányos helyzetű emberek önfoglalkoztatóvá válásának elősegítését, valamint a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű álláskeresőket és inaktív munkalehetőségének megteremtését és foglalkoztatásának biztosítását. További elvárásként megfogalmazta, hogy a támogatott projektek járuljanak hozzá a munkavállalást gátló, és a család, valamint a munkavégzés összehangolásából fakadó nehézségek feloldásához, a közösség-szervezés, közösségfejlesztés, a szociális szövetkezet szociális, oktatási, kulturális funkciója által.

Az OFA kiírással ellentétben a TÁMOP elnyerésére *csak a pályázat benyújtása előtt már megalakult és a cégbíróságon hivatalosan bejegyzett szociális szövetkezetek pályázhattak* a pályázati előírásoknak megfelelő projektertervvel, valamint az ahhoz kötelezően csatolandó *szükségletfelméréssel és üzleti tervvel.*

A fogalomjegyzék tételesen, definíciószerűen, több pontban meghatározta a programnál figyelembe vehető és támogatásban részesíthető ***célcsoportba tartozó, hátrányos helyzetű személyek*** fogalmát. Közéjük tartoztak pl. a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező, az 50 év feletti, a 25 év alatti pályakezdő, valamint a legalább hat hónapja keresőtevékenységet nem folytató álláskeresőket, a gyermeküket egyedül nevelők és a kisgyermekes nők, a megváltozott munkaképességűek és a börtönből szabadult személyek. Ezek a fogalmi meghatározások, hátrányossági kategóriák részben megengedőbbek, nagyobb részt azonban szigorúbbak voltak az OFA - támogatási programok legalább 3 hónapos regisztrált munkanélküliséget egységesen definiáló célcsoportjánál.

A támogatási konstrukció fontosabb jellemzői és problémái

- A pályázati kiírás a megvalósítandó projekt keretében ***kiemelt figyelmet fordított a szociális szövetkezethez jellemző módon alkalmazottként felveendő, hátrányos helyzetű célcsoporttagok képzési (humánfejlesztési) és foglalkoztatási programjának sikeres lebonyolítására, és mindeközben taggá nevelésük, illetve önfoglalkoztatóvá válásuk hatékony elősegítésére.*** Ugyanakkor **a projekt megvalósítása közben az alapító tagság szerepével, képzésével és foglalkoztatásával kapcsolatban nem fogalmazódtak meg a pályázati útmutatóban konkrét elvárások.** Előírás volt az, hogy a pályázó szociális szövetkezet a projektidőszakban legalább 10 hónapig, minimum 4 fő hátrányos helyzetű célcsoporttagot köteles alkalmazni, majd a projektidőszak végéig (amely 10-15 hónap lehetett) legalább 75 % - uknak tagsági viszonyt is kell létesíteniük. A támogatott célcsoporttagok esetében előírt továbbfoglalkoztatási kötelezettség a projektidőszak időtartamának minimum 25 %-a (10 hónapos támogatás esetében 2,5 hónap) volt.

- **Fontos szempont volt a pályázatok elbírálásánál azok tartalmi és formai színvonala, az innovatív ötletek megtalálása és kidolgozása, a gondosan elkészített szükségletfelmérés és a reálisnak ítéhető üzleti terv, valamint a precíz költségvetési tervezés.** Az elbírálásnál előnyben részesítési szempontot jelentett a kötelezően előírtnál nagyobb létszámú célcsoporttag alkalmazásának, taggá válásának a pályázó által a projekttervben történő vállalása és a továbbfoglalkoztatási időtartam megnövelése.
- Szakértői vélemények szerint az alapvetően képzési és foglalkoztatási típusú támogatási program pályázati útmutatója szakmai szempontból **kevés konkrét támpontot és előírást tartalmazott a humánfejlesztési-képzési modulok pályázatokban történő, tematikus és rendszerszerű megtervezéséhez.** Emiatt a benyújtott pályázatoknak talán ez volt a leggyengébben kidolgozott és a legtöbb hiányosságot tartalmazó része. Sok pályázatban a külső alkalmazottak toborzását és kiválasztását nem követte a végzendő tevékenységekhez tartozó munkakörök számának és szakmai követelményeinek pontos meghatározása, a felveendő és felvett személyek meglévő és hiányzó kompetenciáinak a pontos számbavétele, valamint a felnőttképzési tanfolyamok, tréningek ezekre épülő szakszerű megtervezése. Ennél a projektnél nem bizonyult célszerűnek a képző szerv esetében az intézményi akkreditáció szigorú követelményként való előírása sem, mert a munkafolyamatba épített folyamatos képzések lebonyolításánál (ami ez esetben a legjobb, leghatékonyabb képzési forma lett volna) éppen az akkreditált képző szervek – e tekintetben általában rugalmatlan hozzáállása, képzési tematikája és időbeli korlátai – okoztak problémát.
- Technikai szempontból **a pályázati konstrukció fő problémáját a belső pénzügyi korlátozások, illetve bizonyos logikai ellentmondások jelentették.**
 - Ezek között az egyik az, hogy egy induló vállalkozásnál (és a szociális szövetkezetek is döntő részben ezek körébe tartoztak) szükség van a termelési vagy a szolgáltatási tevékenységek gyakorlásához eszközökre. Ez esetben **a 15 %-os ERFA átjárhatóság túlzottan kevésnek, alacsonynak ítéhető.** Emellett **ez az összeg is csak irodai berendezésekre és kizárólag fogyatékos személyek eszközeire használható fel,** ami igen komoly kötöttséget jelentett a pályázók számára.
 - **Ennél is nagyobb gondot okozott - és ha lehetőség van rá, mielőbb megoldást igényelne – egy nehezen kezelhető pénzügyi szabályozási probléma..** Az éppen megalakult szociális szövetkezetnek egyik oldalról saját tagjai és hátrányos helyzetű, később taggá is váló alkalmazottjai foglalkoztatásához, valamint a *szövetkezet gazdasági megerősödéséhez, fenntarthatóságának megalapozásához feltétlenül termelő vagy szolgáltató tevékenységet kell végeznie, és egy bizonyos idő után, de **minél előbb folyamatosan árbevételre szükséges szert tennie.** A másik oldalról viszont **a pályázati kiírás***

útmutatójának pénzügyi szabályai „büntetik” azokat a projektmegvalósítókat, akik a projekt keretében árbevételt realizálnak, hiszen a nyertes pályázóknál a már elfogadott támogatási összegből az elért és kimutatott teljes árbevétel a projekt végén egy összegben levonásra kerül. Ez azért is **ellentmondásos**, mert pl. egy építőipari vagy egyéb jellegű termelői tevékenységnél jelentős anyagköltségek is felmerülnek, amelyek viszont nem számolhatók el a projekt költségvetése terhére, tehát így eleve veszteségessé teszik a projekt pénzügyi gazdálkodását. Amint az utólag értelmezést nyert, az *árbevétel levonási korlátozást a vonatkozó EU-s jogszabályok ennél a típusú pályázatnál kötelezően nem írják elő, a probléma megfelelő kezelésére azonban eddig még nem sikerült megoldást találni*. Ilyen helyzetben viszont a támogatási konstrukciónak ez a belső ellentmondása a pályázók nagyobb részét az árbevétel lehetőség szerinti eltitkolására vagy elrejtésére kényszeríti. Ez azonban nem áll összhangban a szociális szövetkezeteknek a feketegazdaság visszaszorítására irányuló – a pályázati útmutató bevezetőjében is megfogalmazott – célkitűzésével.

- Véleményünk szerint a **pályázati kiírás indikátorai viszonylag alacsony szintű követelményeket támasztottak a pályázók részére** abból a szempontból, hogy kötelező jelleggel csupán 4 hátrányos helyzetű személy programba való bevonását és egészen minimális (2,5-4 hónap) időtartamú kötelező továbbfoglalkoztatását írták elő, a projekt egészére biztosított eléggé jelentős, 20-50 millió Ft támogatási összeghez képest. **A projekt időszakának végéig előírt 75 %-os arányú szövetkezeti taggá válás a hátrányos helyzetű alkalmazottak közül** formális módon viszonylag könnyen teljesíthető, de általában csak **akkor válik igazán pozitív eredménnyé, tényleges önfoglalkoztatássá, ha** az érintettek szövetkezeti tagként és egyben folyamatos munkaviszony keretében történő foglalkoztatása is **tartósan fennmarad**.

A TÁMOP pályázati program eddigi megvalósításának fontosabb tapasztalatai és a várható fenntarthatóság lehetőségei

- A támogatási pályázat jelentős részben a KoopeRáció kiemelt projekt regionális programvezetői által szervezett számos rendezvény, tájékoztató fórum, figyelemfelhívó elektronikus levél hatására, valamint az igen vonzó mértékű és intenzitású támogatási összegek nyomán, **országos szinten nagymértékű érdeklődést és aktivitást váltott ki a potenciális pályázók körében**.
- **A téma újszerűségéhez, bonyolultságához, összetettségéhez és időigényességéhez mérten viszonylag rövid idő** alatt kellett a pályázni kívánó személyeknek a projektötletet kiérlelni, az alapító tagságot megszervezni, a részletekbe menő alapszabályt elkészíttetni, a cégbírósági bejegyzést elvégeztetni, a szükségletelemzést, az üzleti tervet, a költségvetést és *a komplett pályázatot*

kidolgozni és határidőben benyújtani. Ennek is tulajdonítható, hogy a – szakmai támogató OFA Hálózat és a hálózathoz kapcsolódó speciális felkészültségű szakértők kiemelt intenzitású és színvonalú segítségnyújtása ellenére – a 2010. december 20-áig benyújtott 185 pályázat közül 139 db csak az utolsó hetekben, nagy időzavarban készült el, és igen változó színvonalon került beadásra.

A tapasztalatok szerint a pályázni kívánó, éppen hogy frissen bejegyzett szociális szövetkezetek nagy része még nem rendelkezett olyan saját humán erőforrásokkal és ahhoz szükséges felkészültséggel (az elnököt, az általuk kiválasztott projektmenedzsert és pénzügyi vezetőt is beleértve), hogy akár a szakértői segítség igénybe vétele mellett is önmaguk el tudták volna készíteni megfelelő színvonalon a bonyolult pályázatot. A beadott pályázatok minősége ezért alapvetően azon múlott, hogy a megalakult **szövetkezet vezetői megfelelő időben tudtak-e a témához jól értő, lelkiismeretes és megfizethető pályázatíró személyt erre a feladatra találni.**

- A tények azt mutatják, hogy – **döntő részben a sokak által nagyon vonzónak ítélt mértékű támogatás megszerzésének motivációjától vezérelve – jelentős számú, több mint 200 új szociális szövetkezet alakult meg,** amelyek nagy része be is nyújtotta a pályázatát. Akik végül is nem részesültek támogatásban, kisebb részben – jó és életképes projektötlet és egyéb személyi, piaci, érdekltségi feltételek esetén – a megalakult tagsággal, kezdetben akár önkéntes alapon is elkezdtek működni, bízva abban, hogy a közeljövőben valami hasonló jellegű pályázatot nyújthatnak be. Megítélésünk szerint **a nagyobb részük** viszont – megfelelő mértékű saját pénzügyi erőforrások hiányában – **nem fog tudni vagy nem kíván majd aktívan működni,** hanem üres formában megtartják a szövetkezeti formát, vagy a bejegyzési költségekhez hasonló, újabb kiadások vállalásával megszüntetik azt. **A kialakult tapasztalatok alapján az OFA kétfordulós pályázattalási rendszere a TÁMOP-os pályázat lebonyolítási rendszeréhez viszonyítva célszerűbbnek ítéltető.**
- A pályázati konstrukció pozitívuma és érdeme volt (és ez előrelépést is jelentett az OFA által támogatott projektekhez képest), hogy – elsősorban a piacképes vállalkozási ötlet, valamint **a színvonalas szükségletfelmérés, üzleti terv és pályázati dokumentáció kidolgozásának kiemelt elbírálási szempontként történő kezelése révén – erősítette a piaci és üzleti szemléletet a pályázókban.** Ha a vállalkozói vagy családi háttérből a termelőeszközök ingyenes vagy kedvezményes használatba adása, és emellett az átmeneti finanszírozási nehézségek áthidalása is megoldható, **akkor egy induló szociális szövetkezet a támogatási projekt által igen komoly segítséget kap a megerősödéséhez,** különösen a humán erőforrás fejlesztés és a különféle marketing eszközök, köztük a saját internetes honlap megfinanszírozásával.

- A TÁMOP 2.4.3-B-2-10/1 és /2 jelű pályázati programra 2010. december 20-áig a konvergencia régiókból 145 db, a Közép-magyarországi régióból 40 db pályázatot nyújtottak be. Ezen kívül az Új Széchenyi terv keretében 2011. februárban újra meghirdetett, de rövid időn belül felfüggesztett, lényegében azonos tartalmú pályázati felhívásra további 16, illetve 5 db pályázat érkezett. **Össességében tehát 206 pályázatot adtak be**, amelyek közül 45 db, 22 % a KM- régióból érkezett. A beadott pályázatok támogatási igénye együttesen meghaladta a 9,3 milliárd Ft-ot a rendelkezésre álló 2,3 milliárd Ft keretösszeggel szemben.
- A folyamatosan, illetve **az első időszakban történt döntések eredményeként 27 pályázat nyert el támogatást** 1.051 millió Ft összegben. **A pályázatok nagyobb részénél azonban az elbírálás eredményei 2011. augusztus hónap végén váltak csak ismertté.** Ekkor további 30 pályázat részesült támogatásban 1.207 millió Ft együttes összeggel. *Az összes nyertes pályázatok száma így 57 db lett, amelyből 8 db a KM régiót érinti. Az elnyert támogatások együttes összege pedig 2.229 millió Ft, amely az igényelt támogatások 23,9 %-át teszi ki. Az egy nyertes pályázatra jutó, az igényelt összeghez képest csökkentéseket is tartalmazó, megítélt támogatás 39,1 millió Ft, amelyből kitűnik, hogy a pályázók többsége inkább az elnyerhető támogatás felső határát célozta meg pályázatában. A nyertes pályázó szociális szervezetek tagjainak együttes létszáma 445 fő, a hátrányos helyzetű célcsoportból bevonnai és döntő részben továbbfoglalkoztatni is vállalt személyek száma pedig 432 fő, ami a kötelezően előírt 4 fővel szemben átlagosan 7,6 főt jelent. (A pályázati kiírásban a kötelezően előírt, minimálisan teljesítendő indikátorokhoz képest a pályázó által történő többletvállalás előnyben részesítési szempontnak számított, amivel plusz pontokat lehetett szerezni.)*
- Területi szempontból **a legtöbb támogatott szociális szervezet az Észak-alföldi régióban (15 db) található**, ahol a régió három megyéjében arányosan 5-5 pályázat lett a nyertes. **Az Észak-magyarországi és a Dél-alföldi régióban 9-9 pályázó volt sikeres.** E régiókon belül országosan is kiemelkedően **a hátrányos helyzetű Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legtöbb, támogatást elnyert pályázó (8 db)**, míg a másik régió nagy földrajzi kiterjedésű megyéjében, Bács-Kiskunban például egyetlen támogatott szociális szervezet sem akadt. A Közép-magyarországi és a Dél-dunántúli régióban 8-8, a Közép-dunántúliban 6, a Nyugat-dunántúliban pedig csupán 2 volt a nyertes pályázók száma. Össességében az figyelhető meg, hogy bár a TÁMOP programja keretében támogatott szociális szervezetek területi (főleg megyei) eloszlása nem igazán arányos, **a foglalkoztatási szempontból hátrányosabb helyzetű régiókban, megyékben – főként az érthetően nagyobb pályázati aktivitás következtében – felülreprezentáltság tapasztalható.**

Érdekes helyzetet tükröz a nyertes projektek településkategóriák szerinti megoszlása, amelynél a fővárosban 5, a megyei jogú városokban 16, az egyéb városokban 17, az 1000 fő feletti községekben 13, az 1000 fő alattiakban pedig

mindössze 6 volt a pályázatok alapján támogatható szociális szövetkezetek száma. Ez egyéb okok mellett azzal is összefügg, hogy **a kisebb településeken a szociális szövetkezetek számára – e pályázati típusnál nem támogatható mezőgazdasági tevékenységeken kívül – nagyon nehéz más piacképes tevékenységet találni.**

- A támogatott projektek **legjellemzőbb tevékenységi formái** voltak:
 - Az építőipari, felújítási, szakipari tevékenységek
 - A papír csomagoló-anyaggyártása
 - Tároló fatermékek gyártása, asztalosipari tevékenység
 - Cipőfelsőrész készítés, kézi és gépi varrás, ipari törlőkendő gyártás
 - Alternatív energetikai, tüzeléstechnikai berendezések és anyagok előállítása, forgalmazása, és az ehhez kapcsolódó tanácsadási szolgáltatás (biomassza, biobrikett, kazánok értékesítése, napelemek összeszerelése stb.)
 - Háziipari kézműves és iparművészeti termékek előállítása (pl. kukoricacsuhéból papucskészítés, bőrdíszműves termékek, többféle hulladék-anyagból művészi tervezésű használati és ajándéktárgyak készítése stb.)
 - Vasáru- és szerszámgyártás
 - Korszerű és házias ételek készítése, kiszállítása
 - Bio-élelmiszerek előállítása, szárasztészta készítés kézi és gépi eljárással
 - Gyümölcsfeldolgozás, gyümölcsle-készítés és értékesítés
 - Idegenforgalmi, turisztikai szolgáltató tevékenységek
 - Családi napközi, játszóház, gyermekek részére készségfejlesztő foglalkozások
 - Idős emberek gondozása, ellátása
 - Zöldterület-gazdálkodás, ároktisztítás, közterület-gondozás
 - Ipari mosodai tevékenység, textil- és bőraru tisztítás, korszerű, víztakarékos autómósás, takarítás, tisztítószer-forgalmazás
 - Minőségi adománybolt, szociális boltok működtetése
 - Média és marketing szolgáltatás, online szolgáltató rendszerek, pályázatírás.

Az OFA pályázataihoz képest megfigyelhető a termelőtevékenységek előtérbe kerülése és az önkormányzati feladatok ellátásához kapcsolódó szolgáltatási tevékenységek súlyának jelentős csökkenése. A nyertes pályázatokban **sok az ötletes, innovatív, új elem.** Ennek szemléltetésére a részletes tanulmányban több konkrét pozitív példát is bemutatunk. **A termékek, szolgáltatások piaca általában nem szűkül le a településre és a kistérségre, hanem a piaci réseket megtaláló szociális szövetkezetek sok esetben a tágabb földrajzi körzet piacait is megcélozzák a piaci „kiszorító” hatás céltudatos elkerülésével.** (Pl. a szegedi, zömében hallássérült fogyatékosokat alkalmazó szociális szövetkezet, a kukoricacsuhéból készült speciális termékeit, a lábra kedvező, masszírozó hatást kifejítő papucstalpokat a wellness szállodák széles körében értékesíteni tudja, és innovatív termékeik iránt már eddig is nagy az érdeklődés.) Esetenként előfordulnak külföldi megrendelők számára végzendő, bémunkajellegű termelő

tevékenységek is, amelyek szociális szövetkezetek keretei között történő támogatásának célszerűsége viszont már nem annyira egyértelmű.

- Kutatási tapasztalataink szerint ***a TÁMOP - nyertes szociális szövetkezetek egy része mögött viszonylag sikeres, kreatív és anyagi-pénzügyi tartalékokkal rendelkező vállalkozók, menedzserek állnak, akik fantáziát láttak ebben a támogatási és működési formában.*** Ezt az adott helyzetben rendjén valónak is tekinthetjük, mivel külső tőketartalékok és tapasztalt, igazán rátermett vezetők (elnök, projektmenedzser, szakmai és pénzügyi vezető) nélkül ezt a támogatási projektet – a részletesen megadott feltételek és korlátozások közepette – nagyon nehéz lenne sikerre vinni. Különösen nagy kihívásnak ígérkezik az elkerülhetetlennek tűnő átmeneti likviditási problémákat (pl. az ÁFA megelőlegezését és a kifizetések esetleges csúszását) pénzügyi tartalékok nélkül kezelni, valamint az elvárható több éves fenntarthatóságot biztosítani.
A nyertes pályázói kör másik, kisebbik része olyanok közül került ki, akik már az OFÁ-tól is elnyertek egy vagy két alkalommal pályázati támogatást. Projektmegvalósítói tapasztalataik és kialakult piaci kapcsolataik alapján jó esélyt látunk náluk is a pályázati projekt megvalósítására, a szociális szövetkezet megerősödésére és valamilyen szintű fenntarthatóságára.
- Az OFA támogatási pályázattal szemben ***a TÁMOP pályázati konstrukció további előnye, hogy az alapító tagság jellemző módon az előzőnél egységesebbnek, képzetesebbnek, rutinosabbnak és ütőképesebbnek ítéltető.*** Tapasztalataink szerint a pályázati nyertes szociális szövetkezetek tagsága gyakori esetben részben baráti, részben családi körből verbuválódott, és sok közöttük a diplomás személy.

Abban azonban van némi bizonytalanság és kockázat, hogy a pályázat beadása előtt megalakult szociális szövetkezetek vezetésének sikerül-e kiválasztani a célcsoporthoz tartozó hátrányos helyzetűekből a megfelelő alkalmazottakat, a rendkívül rövid projekt időszak alatt képesek-e őket közösségbe illeszteni, motiválni és önkéntes alapon a projekt végéig nagy részüket taggá tenni, majd önfoglalkoztatóvá válásukat fenntartható módon, ténylegesen is biztosítani. Ez egyáltalán nem lesz könnyű feladat az alapító tagok és a szövetkezet vezetői, illetve a projektmenedzser számára. Mindemellett ez a cél egy bizonyos körben, a szövetkezeti értékek és alapelvek iránt elkötelezett, szociális érzékenységgel is rendelkező vezetők által, a célcsoporthoz tartozó személyeket azok megfelelő alanyai közül kiválasztva, a támogatott célirányos képzéseket és közösségfejlesztő akciókat is figyelembe véve, kedvező esetben megvalósíthatónak ítéltető.

Összességében a TÁMOP pályázati program korábbiakban érintett több belső ellentmondása és korlátja ellenére azt a megállapítást tehetjük, hogy a nyertes pályázati projekteknek – elsősorban a jobb és innovatívabb tevékenység megválasztás, az egységesebb alapító tagság, a vállalkozóbb típusú és szemléletű vezetők nagyobb arányú szerepvállalása, valamint a vállalkozói háttérben meglévő pénzügyi erőforrás tartalékok

miatt – *nagyobb esélyük lesz a projektek fenntarthatóságának biztosítására, mint az OFA által korábban támogatott projekteknél.*

Ugyanakkor *valószínűnek látszik az is, hogy a szövetkezeti elvek megfelelő, érdemleges érvényesülése az esetek jelentős részében ezeknél az alapvetően vállalkozói szemléletet képviselő szociális szövetkezeteknél az OFA támogatott projektjeihez hasonlóan – főként a projektmegvalósítás rendkívül rövidnek ítélt időszakában – nem lesz még kielégítő.* Emellett azzal a *kockázattal is számolni kell*, hogy további működési támogatások és/vagy pénzügyi kedvezmények nélkül ezek a szociális szövetkezetek fokozatosan leépíthetik tevékenységüket és foglalkoztatottaik számát, és azok egy részét más vállalkozási formában vihetik tovább.

1.7 Az OFA Hálózat „KoopeRáció” nevű kiemelt projektje

Az operatív segítő, **szakmai támogató szolgáltató hálózat létrehozásának alapvető szükségességét** a kiemelt projekt megvalósíthatósági tanulmánya részletesen alátámasztotta.

Az OFA Hálózat e feladatra való kiválasztását az indokolta, hogy a Hálózat tagjai az ország valamennyi régiójában igen széleskörű és élő kapcsolati rendszerrel, felhalmozott tudástőkével, kiemelkedő felkészültséggel, többéves szakmai tapasztalattal, megfelelő infrastruktúrával és jó referenciákkal rendelkeztek az ehhez hasonló támogató rendszerek működtetése területén. Emellett kiképzett tanácsadóként az OFA által lebonyolított, a szociális szövetkezeteket támogató programokban is éveken át, mindvégig közreműködtek és fontos tapasztalatokat szereztek.

Az OFA Hálózat KoopeRáció kiemelt projektje keretében az operatív projektgenerálási és folyamatos komplex tanácsadói, segítő szerepet betöltő *regionális programvezetők mellett a jogi, pénzügyi, üzleti tervezési, marketing, közösségfejlesztési és felnőttképzési, humánfejlesztési szakterületen speciális szakértelemmel rendelkező országos szakértőket is bevontak a támogató programba.* Ezek a szakértők is kezdettől fogva közreműködtek a projektötletek kidolgozásának segítésében, különböző tudásbővítő rendezvényeken szakmai előadások megtartásában, és a szociális szövetkezetek számára nyújtott, igény szerinti speciális tanácsadásokban.

A KoopeRáció projekt megvalósítói **széles körű, folyamatos projektgenerálási, tájékoztatási, tanácsadási, tudásbővítő, hálózatszervezési, módszertani fejlesztő, PR és egyéb tevékenységet végeztek a szociális szövetkezetek támogatására irányuló nyílt pályázati rendszer, és azok hatásainak sikeresebbé tétele érdekében.** A kutatás tapasztalatai alapján megállapítható, hogy *a KoopeRáció támogató hálózat összefogottabban, folyamatosabban és eredményesebben végezte operatív szakmai támogató tevékenységét*, mint néhány éve az OFA által támogatott programok frissen kiképzett és még kevés gyakorlati tapasztalattal rendelkező tanácsadói, illetve mentorai.

A támogató hálózat *munkáját nehezítette*, hogy a pályázati kiírás egyes ellentmondásainak, bizonyos mondatainak értelmezési kérdéseiben az illetékes szervek állásfoglalásai nem eléggé gyorsan, és nem minden esetben megnyugtató módon alakultak ki.

A pályázatot benyújtó vagy már támogatásban is részesített szociális szövetkezetek közvetlenebb és gyorsabb kommunikációt szerettek volna problémáik egyeztetése és megoldása céljából kialakítani a KSZ- szel a kompetenciájukba tartozó kérdésekben, de erre általában nem volt meg a megfelelő lehetőség.

Emiatt ezeknek a kérdéseknek a tisztázásában és a problémák rendezésében az OFA Hálózattól várták el a közvetítést és a közbenjárást, de sok esetben ez sem vezetett eredményre. ***A legkomolyabb probléma a 2010. decemberében beérkezett igen nagyszámú pályázat több mint felénél az elbírálás jelentős időbeni csúszása volt.*** A késelem okainak kommunikálása nem történt meg kellő időben és megfelelő módon a pályázati döntésre várók felé. Ez a pályázó szövetkezeteknél sok problémát és türelmetlenséget is okozott.

Szükséges megemlíteni, hogy 2010. májusában létrejött a ***Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZOSZÖV)***, amely a megalakult szövetkezeteknek csak kis részét tudta a tagsági körébe bevonni. A szövetség vezetői érezhetően igen nagy aktivitással és a szövetkezeti értékek, alapelvek iránti komoly elkötelezettséggel kezdték el végezni érdekképviselői, tájékoztató és egyéb jellegű szakmai tevékenységüket. A KoopeRáció kiemelt projekt vezetése szinte a kezdetektől fogva igyekezett velük szakmai együttműködést és partneri kapcsolatot kialakítani, amely azonban nem valósult meg.

A támogató szakmai szolgálat tevékenységével kapcsolatban összességében az állapítható meg, hogy a potenciális ***pályázók a lehetőségek keretein belül minden segítséget jó színvonalon megkaptak a KoopeRáció kiemelt projekt regionális programvezetőitől és országos szakértőitől pályázataik sikeres elkészítéséhez, majd megkezdett projektjeik eredményesebb működtetéséhez.*** Erről az OFA Hálózat munkatársai több esetben kaptak pozitív, írásos vagy szóbeli visszajelzéseket is az érintett szociális szövetkezetek részéről. Nem kevés nyertes pályázó éppen az általuk szervezett rendezvényeken találkozott először a pályázati lehetőséggel, kapott információt annak részleteiről, majd jelentős mértékben éppen a folyamatos kapcsolattartás és tanácsadások eredményeként tudta pályázatát esélyes színvonalon elkészíteni és benyújtani. Véleményünk szerint ***a hatékonyságot tovább növelhette volna a honlapra is felkerült igen alapos, jó színvonalú Módszertani kézikönyv, és a szintén módszertani megközelítésű szakértői videó-anyagok korábban történő elkészítése.***

Az empirikus kutatás keretében megkérdezett 54 szociális szövetkezet vezetője az ötfokozatú skálán – minden más kérdéshez viszonyítva – *kiemelkedően magas osztályzattal értékelte a támogató hálózat tevékenységének hasznosságát (4,6), továbbá a támogató hálózat valamilyen formában történő fenntartásának szükségességét (4,7).*

Ezen belül a TÁMOP - nyertes szövetkezetek vezetői ugyanezekre a kérdésekre 4,8 - 4,8-as átlagos értékelést adtak.

Különösen nagy problémának látjuk a KoopeRáció szakmai támogató hálózat munkájának és finanszírozásának közeljövőbeni esetleges megszűnését. Emiatt ugyanis a **több mint 50, működését és támogatási projektjét éppen csak hogy elkezdő szociális szövetkezet megfelelő színvonalú és intenzitású szakmai támogatás nélkül maradna,** ami a bonyolult és igen szigorú eljárásrendű TÁMOP-os projektek eredményes megvalósítása szempontjából nagyon **komoly kockázati tényezőt jelent.**

1.8 Az empirikus vizsgálat néhány fontos tapasztalata

Az empirikus vizsgálat keretében nem kívántuk és nem is lett volna célszerű megismételni a szociális szövetkezeteknél – elsősorban részletes kérdőívek útján – történt igen alapos, és sok részletre kiterjedő közelmúltbeli helyzetfelméréseket, majd az így kapott válaszok alapján feldolgozott értékeléseket.⁴ Ezért elsősorban azt a módszert választottuk, hogy hangfelvételes ***strukturált interjúkat készítettünk 54 szociális szövetkezet vezetői, valamint önkormányzati vezetők és a munkaügyi központok szakemberei körében.*** A megkérdezett szövetkezetek között OFA és TÁMOP által támogatottak, valamint támogatásban még nem részesítettek vezetői is voltak. ***Emellett a témát jól ismerő gyakorlati szakértőkkel, tanácsadókkal, irányítószervi témafelelősökkel közösen igyekeztünk az összefüggéseket és az okokat, hatótényezőket*** – interjúk, szakmai beszélgetések és műhelyfoglalkozások keretében – ***minél alaposabban feltárni.***

Összességében az volt a tapasztalatunk, hogy az interjúk során mind a megkérdezett szociális szövetkezetek, mind a helyi önkormányzatok és munkaügyi központok vezetői őszintén, nyíltan, nagyon sok fontos információt, tapasztalatot, és javaslatot megfogalmazva mondták el gondolataikat. Ezekből az érdekes és sajátos egyéni stílust is kifejező gondolatokból – név nélküli idézetek formájában – elég sokat szerepeltetünk a ***részletes tanulmányban,*** azok fontossága miatt.

Az empirikus vizsgálatból leszűrt lényeges összefüggések egy részét integrált formában már az összefoglaló eddigi részeinél is érintettük. A részletes tanulmány az eredményeket és a következtetéseket rendszerezetten és részletesen tartalmazza. Ezért itt, a rövid összefoglalóban **csak néhány, különösen fontosnak ítélt megállapítást emelünk ki.**

⁴ Dr. Nagyné Varga Ilona: Helyzetelemzés az OFA Szövetkezz/2007. pályázati kiírás által támogatott szociális szövetkezetek körében. (Készült 2010. februárban); Dr. Petheő Attila István – Dr. Györi Zsuzsanna – Feké Nikolett: Helyzetelemzés kiterjesztése - Felmérés a TÁMOP 2.4.3/B-2 konstrukcióban nyertes szociális szövetkezetek körében (Készült: 2011. júliusban). Mindkét tanulmány megtalálható a KoopeRáció projekt honlapján. www.szocialisgazdasag.hu

- Az interjúk és a szakértői tapasztalatok alapján is **széles körben megfigyelhető az, hogy a szociális szövetkezetek létrehozását az esetek döntő többségében a támogatási források megszerzésének célkitűzése és szándéka motiválta.** Akik a pályázati lehetőségeket és feltételeket megismerték és voltak piacképes ötleteik, vállalkozási elképzeléseik, nagyon vonzónak ítélték mind az OFA, de különösképpen a TÁMOP-2.4.3.-B. konstrukciót. Többségük részéről egyértelműen megfogalmazódott az, hogy e nélkül a támogatási lehetőség nélkül nem alakítottak volna szociális szövetkezetet, és vagy nem fogtak volna bele ötletük realizálásába, vagy más, közismertebb vállalkozási formában igyekeztek volna azt megvalósítani.
- A kezdeti tapasztalatok alapján **a szövetkezetek kettős, integrált jellegű funkcióját jobban tudják teljesíteni, és a különböző piaci, környezeti változásokhoz könnyebben tudnak alkalmazkodni azok a szövetkezetek, amelynek vezetői és tagjai egymást jól kiegészíteni képes olyan különböző kompetenciákkal rendelkeznek, amelyek a szövetkezet működésében és a belső csapatépítésben is jól hasznosíthatók.** (Pl. előnyös az, ha a szövetkezetben a vállalkozó, menedzser típusú és a társadalmi, közösségfejlesztési szemléletet kifejező, civil szervezetnél már tapasztalatot szerzett vezető is jelen van, és jó emberi együttműködésben kiegészítik egymás közelítésmódját, módszereit, tudását.)
- **A hátrányos helyzetű (főként az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező) személyek jó kiválasztása, majd fegyelmezett, minőségi munkavégzésük és a szövetkezethez való erős kötődésük elérése, közösségi, tagsági és tulajdonosi szemléletük kialakítása az eddigi tapasztalatok szerint sok esetben nehézségeket jelentett.** Ez nem kevés helyen, részben a vezetési stílus problémáival is összefüggésbe hozható. Az is valóságos tény azonban, hogy a felvett alkalmazottak egy része nem tartotta be a fegyelmezett, odaadó munkavégzés követelményeit, a kapott munkabért kevésnek ítélte, a kifizetések esetleges kisebb késlekedése esetén is hamar konfliktusba került a vezetőkkel, és kevésbé érzett személyes motivációt arra, hogy a szövetkezet tagjává váljék. Ezeket a problémákat elsősorban a szociálisan is érzékeny típusú vezetők meggyőzéssel és képzési, közösségfejlesztési eszközökkel jórészt kezelni tudták. Az sem ritka azonban a szociális szövetkezetek egy részénél, hogy a támogatási projektben előírt indikátorok formális teljesítése céljából átmeneti engedményeket tesznek az elvártnál gyengébben teljesítő, nehezebben kezelhető személyeknek, és a képzési programelem realizálásán kívül a vezetők kevés érdemi erőfeszítést tesznek a szövetkezeti kollektívába történő integrálásukra.
- Az interjúkészítések és a pályázati dokumentációk áttekintése alapján egyértelművé vált az, hogy **a szociális szövetkezetek sok esetben az innováció jó példái lehetnek a hazai vállalkozási gyakorlatban, ami e formáció nagyon komoly előnyének tekinthető.** A legtöbb projektötletben, tevékenységválasztásban és azok

megvalósítási formáiban felfedezhető valami újítás vagy jó módszer, amellyel a szociális szövetkezetek egyrészt a piaci réseket igyekeztek megtalálni, másrészt olyan speciális többlétszolgáltatást kívánnak nyújtani, amivel – a szervezeti forma piaci hátrányai mellett is – versenyképesé válhatnak termékeik vagy szolgáltatásaik piacán.

Külön is hangsúlyoznunk szükséges, hogy az eddig megalakult szociális szövetkezetek talán legnagyobb értéke *az általuk képviselt igen jelentős innovációs képesség*, amelyben a jövőre nézve még rengeteg, ki nem használt lehetőség és fejlődési potenciál rejlik. Ez a képesség pedig *legnagyobb mértékben a hagyományos sémákkal, formulákkal szakítani akaró, önmagukat még jobban „megvalósítani” szándékozó, tehetséges emberekben és másokkal való összefogásukban jelenik meg. Ehhez kiváló kereteket és értékeket, elveket biztosít a nálunk még egyáltalán nem elterjedt, új szervezeti forma.*

A szociális szövetkezetek megalakítását az empirikus vizsgálataink tapasztalatai szerint *az első lépésben* kétségtelenül *az anyagi, támogatásszerzési motiváció ösztönözte meghatározó, kimagasló mértékben*. Ehhez azonban a legtöbb esetben mindenképpen hozzátársult, majd *a későbbiekben egyre nagyobb szerephez jutott az alkotni, megújulni vágyó és másokért is tenni akaró emberek aktivitása, kreativitása*. S emellett még az a komoly *inspiráló és szinergia hatás* is, amit csak a közösségben – azonos célok eléréseért – együtt gondolkodó, tevékenykedő, a másik személyt nem csupán anyagi érdekből segítő, és egymás értékeit, tudását kölcsönösen kiegészítő és gazdagító emberek képesek elérni.

- *Problematikusnak ítéltető az, hogy a megalakult szociális szövetkezetek jelentős része nem tudott igazán jó, partneri kapcsolatokat kialakítani a helyi önkormányzattal.* Sőt, a tételes válaszokat áttekintve az derült ki, hogy az 54 szociális szövetkezet vezetői közül az ötös fokozatú skálán 14-en adtak 1-es osztályzatot erre a kérdésre, ami az önkormányzat részéről egyenesen ellenséges viszonyulásra utal. Ennek okát kereshetjük abban is, hogy sok önkormányzatnál nem ismerik a szociális szövetkezet fogalmát, és nem tudják, hogy annak mi a lényege. A legvalószínűbb azonban az, hogy az önkormányzat saját szociális és egyéb intézményi ellátási területein, valamint a közfoglalkoztatás keretében is ellátott tevékenységeknél vetélytársat vél felfedezni a megalakult szociális szövetkezetben, és úgy ítéli meg, hogy nem áll érdekében együttműködni vele.

Ezzel a problémával kapcsolatban az egyik polgármester így fogalmazott: “Sok polgármester nincs tisztában azzal, hogy az önkormányzati törvényben meghatározottakon túl is van szerepe, feladata a településen. Kistelepülésen az önkormányzatnak sokkal többet kell tennie a gazdaság fejlesztése érdekében, mint egy nagyvárosi önkormányzatnak. Sajnos a gyakran jellemző hozzáállás: „van elég bajom enélkül is...” illetve az ismerethiány a polgármesterek, jegyzők részéről. *Az önkormányzatnak fel kell vállalnia a helyi közösség fejlesztését, mert csak akkor*

lehet igazán gazdaságot fejleszteni, ha arra a helyi közösség már alkalmas is. Fontos, hogy az infrastruktúra is fejlődjön, de szerintem nem az az elsődleges...Ezért hoztuk létre a szövetkezetet, és ebben látjuk a jelentőségét.”

- A **szövetkezeti alapelvek gyakorlati érvényesülését** saját szervezetüknél meglepően kedvezőre értékelték a megkérdezett szövetkezeti vezetők. Sok esetben kiderült azonban az interjúk keretében, hogy ezek valódi tartalmát vagy nem ismerték eléggé, vagy nem gondoltak igazán bele, és csupán a szlogen szintjén kezelték. Itt is voltak természetesen pozitív kivételek, ahol egyértelműen érződött egyes szövetkezeti vezetőknél a hátrányos helyzetű munkavállalók helyzetének javítása, emberi és közösségi kompetenciáinak fejlesztése iránti felelősség, a szövetkezeti alapelvek érvényesítése iránti elkötelezettség. Összességében nem ez volt azonban a jellemző. Emellett az is több interjúban megfogalmazódott, hogy ezeknek az elveknek az érdemleges valóra váltása egyrészt nehéz feladat és a hazai gyakorlatban meglehetősen szokatlan. Másrészt sokkal hosszabb időre, **esetleg több évre is szükség van azok érvényre juttatásához** oly módon, hogy a szövetkezeti közösségbe, kollektívába beilleszkedni végképpen nem akarókat vagy nem tudókat szükség esetén cserélni kell.
- A szövetkezeti vezetőkkel készített interjúk alapján az a következtetés szűrhető le, hogy – az előzetesen feltételezetttnél is nagyobb mértékben – **többségük komolyan gondolja a szövetkezet hosszabb távú fenntarthatóságának biztosítását, és képes is minden erőfeszítést megtenni e cél eléréseért.** Ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy **véleményük szerint a szövetkezet megerősödéséhez, eredményes működéséhez és foglalkoztatás-bővüléssel is együtt járó fejlesztéséhez további állami támogatások, kedvezmények is szükségesek.**
- Az empirikus kutatás eredményei alapján röviden azt a megállapítást tehetjük, hogy egy hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatási, szociális, kulturális és közösségfejlesztési igényeinek kielégítésére is hivatott szociális szövetkezet eredményes, sikeres működéséhez és hosszabb távú fenntarthatóságához – az elkerülhetetlennek ítélt állami támogatásokon, segítségnyújtáson kívül – **egyidejűleg több más feltétel meglétére vagy kialakítására van szükség.** *Fontos sikerkritériumként lehet megfogalmazni* egyebek között
 - az új, innovatív ötlet megvalósítását,
 - valamilyen hiányt pótló szolgáltatás kialakítását, melynek van fizetőképes kereslete helyi szinten vagy akár szélesebb földrajzi körzetben,
 - több lábon állást, jó helyi kapcsolatrendszeren alapuló működést és a megrendelések, munkák sikeres megszerzését.

A szövetkezeti alapelveknek is megfelelő eredményes működtetés szempontjából **kiemelkedő fontosságúnak ítéljük az emberi tényezőt, és főként a kulcsszerepet betöltő vezető személyiségek (a szociális szövetkezet „motorjának”) megfelelő emberi és vezetési kompetenciáit.**

1.9 Kormányzati igények megjelenése a szociális szövetkezetek fejlesztésével kapcsolatban

A 2010. évi kormányváltást követően *az új kormányzati szervek érzékelhetően folytatni akarják a szociális szövetkezetek további hazai elterjesztését, és fokozni kívánják a hátrányos helyzetű munkanélküliek szélesebb körű foglalkoztatásában betöltött szerepvállalásukat.* (Az eddigi kísérleti programok foglalkoztatási vonzata még nem volt igazán jelentős, összességében is csupán 1000 fő körülire tehető.)

A szociális szövetkezetek és általában a szociális gazdaság, illetve a társadalmi vállalkozások *fejlesztésére átfogó kormányzati koncepció és komplex stratégia* tudomásunk szerint *eddig még nem készült.* A pozitív kormányzati viszonyulás jelei **azonban már eddig is megmutatkoztak** a szociális szövetkezetek támogatására irányuló TÁMOP –os pályázati kiírásnak 2011. elején, az Új Széchenyi terv keretében történő újbóli – bár rövid időn belül felfüggesztett – megjelentetésében. Emellett az NGM foglalkoztatáspolitikai államtitkára 2011. májusi nyilatkozataiban a szociális szövetkezetek kiemelkedő foglalkoztatási jelentőségét hangsúlyozta, amely széles sajtó- és médianyilvánosságot kapott. A közfoglalkoztatásról szóló 2011. évi CLI. törvényben pedig potenciális foglalkoztatóként a szociális szövetkezetek is nevesítve vannak.

Egyelőre *az a kormányzati törekvés látszik* ebben a témában *meghatározónak, hogy az igen jelentős nagyságrendben tervezett új munkahelyek létrehozása során, különösen a tartósan munkanélküli, zömében régóta segélyből élő személyek foglalkoztatásában – akár tranzitjelleggel is – a szociális szövetkezetek az eddigieknél sokkal nagyobb szerepet kapjanak.*

Ez lehet a szociális szövetkezetek fejlesztésének egy alternatív továbbfejlesztési és elterjesztési iránya is, amely egy *új típusú szabályozási és támogatási modell kidolgozását igényli.* Ebben a modellben viszont véleményünk szerint célszerű arra törekedni, hogy a nemzetközi szervezetek által is ajánlott és fontosnak ítélt szövetkezeti alapelvek lehetőség szerint – főleg a szövetkezeti tagság körében – ne csorbuljanak, és minél nagyobb mértékben jussanak is érvényre.

2 A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK FEJLESZTÉSÉRE IRÁNYULÓ JAVASLATOK

A szociális szövetkezetek eredményesebb és fenntarthatóbb működésére, valamint szélesebb körű elterjesztésére irányuló *fejlesztési javaslatok megtételénél a nemzetközi szervezetek határozataiból és ajánlásaiból, a külföldi jó gyakorlatokból, az eddigi hazai támogatási és működési tapasztalatokból, valamint a kormányzat foglalkoztatási és egyéb célkitűzéseiből célszerű kiindulni.*

Ezúttal is szükséges leszögezni, hogy **az eddigi, összességében pozitív hatású hazai támogatási programok** (az OFA programjait és a TÁMOP 2.4.3-B. konstrukciót is beleértve) *csupán a legelső lépéseknek, illetve kezdeti – részben még folyamatban levő – kísérleteknek számítanak e sok szempontból korszerű, gazdasági, társadalmi, közösségfejlesztési, foglalkoztatási és vidékfejlesztési szempontból is nagy jelentőségű szervezeti – vállalászási forma hazai bevezetése és fokozatos elterjesztése szempontjából.*

Az eddigi tapasztalatok egyértelműen arra mutatnak, hogy a sikeres nemzetközi példákhoz hasonlóan *hazánkban is szükség van a szociális gazdaság, azon belül a* társadalmi vállalkozások kategóriájába tartozó, gazdasági és társadalmi, közösségfejlesztési feladatokat egyaránt ellátó (tehát for-profit besorolása ellenére a pusztán profitorientált gazdasági társaságoktól sok szempontból eltérő jellegű, inkább „hibrid”, vegyes, integrált típusú) *szociális szövetkezetek fejlesztésével, elterjesztésével kapcsolatos komplex, hosszabb távú stratégia megalkotására.* Ennek a keretein belül pedig **szükséges a jelenleginél támogatóbb és ösztönzőbb, összehangolt jogi és finanszírozási rendszer létrehozása.**

A kutatás eredményeinek figyelembe vételével a fontosabb fejlesztési irányokat és javaslatokat a következőkben fogalmazzuk meg.

2.1 A megalakulást és a kezdeti működést segítő pályázati rendszer

- **Javasoljuk, hogy a kormányzat továbbra is aktívan támogassa** elsősorban a hátrányos helyzetű emberek fenntartható foglalkoztatását és többfunkciós munkaközösségekben a személyes fejlődésüket biztosító **szociális szövetkezetek létrejöttét.** A nemzetközi gyakorlat (pl. Belgium és Németország példái) szerint **a támogatásokat a hazainál hosszabb projektidőszakra, általában 3-4 évre, egyre csökkenő mértékben vehetik igénybe a szövetkezetek, aminek rendszerét célszerű nálunk is kialakítani.** A külföldi és a hazai tapasztalatok szerint ugyanis a társadalmi vállalkozásoknak, illetve a szociális szövetkezeteknek legalább ennyi időre van szükségük a megerősödéshez és hosszabb távon is fenntartható működésük biztosításához.

- A pályázatok meghirdetésénél a kisebb településeken, falvakban nagy számban élő, hátrányos helyzetű munkanélküliek szociális szervezetekbe való vonása és foglalkoztatásuk jelentős bővítése céljából **kiemelten szükséges támogatni a piacképes mezőgazdasági tevékenységeket végző szociális szervezeteket is**. Erre a célra az eddiginél jóval nagyobb mértékben és célzottabb módon érdemes bevonni az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) Európai Uniói forrásait. Több olyan konkrét pályázatot szükséges kiírni, amelyekre elsősorban a falusi emberek munkavégző képességét kihasználó és fejlesztő, életfeltételeiket javító, közösségi és személyes szükségleteiket kielégíteni képes, újonnan megalakuló szociális szervezetek pályázhatnak működésük megkezdéséhez és stabilizálásához.
- A pályázati kiírásokban **javasoljuk a támogatás mértékét és odaítélését aszerint differenciálni, hogy milyen mértékben hátrányos helyzetű személyek bevonásáról, foglalkoztatásáról és szövetkezeti taggá válásáról van szó**. (Pl. a halmozottan hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű, több éve tartóan munkanélküli személyeknek más megítélés alá kellene tartozniuk, mint a relatíve sokkal jobb pozícióban levő, nagyvárosban élő, diplomás pályakezdő álláskereső fiataloknak.)
- A **támogatás odaítélhető mértékénél javasoljuk az egy érintett személyre jutó támogatást maximálni**, ezzel is arányos módon ösztönözve a pályázót minél nagyobb számú hátrányos helyzetű személy foglalkoztatásának, illetve taggá válásának átgondolt és reális mértékű vállalására.
- Egy **minimális mértékű, kb. 10 %-os arányú önerő vállalását is célszerűnek tartanánk** a pályázatban előírni. Ettől az előírástól speciálisan meghatározott, kivételes esetekben (pl. a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben megvalósuló projektek, roma munkavállalók kiemelten vállalt foglalkoztatása stb. esetén) el lehetne tekinteni.
- Az induló szociális szervezeteknek **a támogatási összeg 30 %-os mértékéig**, a termelő és szolgáltató tevékenységük ellátásához **korlátozás nélkül legyen lehetőségük** az elengedhetetlenül szükséges **termelési eszközök és berendezések beszerzésére**. Szigorú szabályok és előírások betartatása mellett *használt* eszközök beszerzésének támogatását is indokolt lenne megengedni.
- A pályázatokból – ha az EU-s jogszabályok ezt kifejezetten nem írják elő – **törölni szükséges azt a korlátozást, amely a pályázati időszak alatt termelt árbevételt levonja a támogatási összegből**. **Ezzel szemben indokolt az, hogy az árbevételt a pályázó részéről az üzleti tervben is vállalt egyik fontos indikátorként kezeljék**, illetve a pályázat elbírálásakor annak reálisan tervezett és vállalt mértékét megfelelő súllyal vegyék figyelembe.

- Az árbevétel-mutató mellett a TÁMOP forrásból 100 %-os intenzitással támogatott, hátrányos helyzetű alkalmazottak támogatás nélküli ***továbbfoglalkoztatási kötelezettségét a támogatás időtartamával azonos ideig javasoljuk teljesítendő indikátorként előírni.***
- A jelenlegi pályázati kiírás egy hátrányos helyzetű összefogás számára nagyon komplex és bonyolult. Ezért gyakran egy hivatásos pályázatírót bíznak meg az anyag összeállításával, aki legjobb tudása szerint összeállítja az anyagot. Sokszor azonban csak a pályázat elbírálása után, a megvalósításkor derül ki, hogy az részleteiben milyen konkrét feladatokat és kötelezettségeket, illetve milyen kockázatokat tartalmaz a szövetkezet tagjai számára. Ezzel is összefüggésben, továbbá az előkészítési folyamat időigényessége, és a ***szövetkezeti vezetők célirányos felkészítésének a szükségessége miatt javasoljuk a kétszintű pályázati rendszer bevezetését.***

Az első körben egy egyszerűen elkészíthető projektötlet és rövid koncepció beadása célszerű. Javaslatunk szerint ezt kövesse a ***kiválasztott projekteknél egy kötelező képzési szakasz (legalább 6 hónap). Ennek keretében a szövetkezet alapító vezetői és leendő projektmenedzsere tematikus felkészítő képzéseken vennének részt speciális szakértők által vezetett, kimondottan gyakorlatias és interaktív tanfolyamon. A szövetkezeti vezetők a képzést tartó szakemberek segítségével meghatározhatják, hogy az általuk tervezett projektötletnek, koncepciónak van-e piaci potenciálja, majd folyamatos segítség mellett elkészíthetik a részletes üzleti tervüket és a második körös pályázati anyagukat.*** A pályázati projektek támogatói pedig már menet közben megfelelő ***információkat szerezhetnek a későbbi megvalósítók személyi, vezetői alkalmasságáról, stílusáról, illetve ezeket is figyelembe véve a támogatások kihelyezésének kockázatairól.***

- Kutatási tapasztalataink szerint nem célszerű egy éppen csak a nulláról elinduló, és szinte semmilyen saját pénzügyi erőforrással nem rendelkező szociális szövetkezet számára 20-50 millió nagyságrendű támogatást ilyen rövid (12-15 hónapos) projektidőszakra megítélni. ***A támogatást 3-4 év alatt, több lépcsőben, illetve fokozatban – külső szakmai támogató segítségnyújtás és monitorozás mellett – javasoljuk biztosítani részükre.*** A tevékenységüket elkezdett és piaci kapcsolataikat fokozatosan kiépítő szociális szövetkezetek a következő támogatási részhez akkor jussanak csak hozzá, ha az előző szakaszok elfogadott projekttervük szerinti tartalmi elvárásait, mérföldköveit elfogadható színvonalon teljesítik, illetve a piaci környezet változásai miatt üzleti tervüket megfelelő indoklással, továbbra is támogatható módon átdolgozzák.
- ***A szükséges személyi feltételek meglétét a pályázatok elbírálásánál még nagyobb súllyal, esetleg kizáró tényezőként is figyelembe kellene venni,*** és az ezzel kapcsolatos kritériumokat is szigorítani célszerű. A TÁMOP-os szociális szövetkezeti projektek esetében pl. a projektmenedzser több éves, sikeres

menedzseri, vállalkozói vagy más jellegű vezetői tapasztalatait, kiváló kapcsolatteremtő és konfliktuskezelő képességét alapvetőnek tekintjük. A pénzügyi vezetőnél felsőfokú végzettséget, szakképzettséget és legalább 3 éves szakmai tapasztalatot tartunk szükségesnek a korábbi pályázatban meghatározott szakirányú képzettség és mindössze egy éves tapasztalat előírása helyett.

- Az elbírálás során **az eddiginél is nagyobb hangsúlyt szükséges** helyezni a projektötlet, illetve a tervezett termelési, szolgáltatási tevékenység innovatív jellegére, a piaci igényfelmérés megalapozottságára és az üzleti terv színvonalára, a helyi kielégítetlen szükségletekre való reagálásra, a szociális szövetkezet tevékenységének települési vagy kistérségi környezeti beágyazódására, de legfőképpen **az induló vállalkozás termékeinek, szolgáltatásainak perspektivikus és fenntartható piaci lehetőségeire.**
- Megfontolásra javasoljuk, hogy a spanyol példához hasonlóan, **a KSZ-nél legyenek olyan pályázati referensek és szakmai monitorozók, akik a projektek minél sikeresebb tartalmi megvalósítása céljából a** szövetkezetekkel a hibákat és kockázatokat menet közben feltáró és korrigáló, ugyanakkor velük folyamatosan együttműködő, őket **segítő bizalmi viszony kialakítására törekednek.**
- Indokolt lenne **lehetőség szerint gyorsítani a pénzügyi kifizetéseket, valamint egyszerűbb esetekben a szerződésmódosítási kérelmek elbírálását is.**

2.2 Hosszú távú támogatási rendszer kialakítása

- **Elengedhetetlennek ítéljük Magyarországon is olyan folytonos mechanizmusok kidolgozását és bevezetését (pl. adókedvezmények, működési költségek támogatása formájában), melyek lehetővé teszik a szociális szövetkezetek hosszú távú fenntarthatóságát.** Ezek konkrétan alkalmazandó fajtáit, mértékét és koherenciáját az **átfogó fejlesztési stratégia kidolgozása keretében,** illetve szorosan ahhoz kapcsolódóan – szakmai, jogi és pénzügyi szempontok egyidejű figyelembe vétele alapján – **szükséges modellezni és a megfelelő jogszabályokban mielőbb rögzíteni.**
- A gazdasági társaságokhoz hasonlóan a szociális szövetkezetek is **tartozhassanak** a 2006. évi. V. törvény 48.§-ában szereplő, **egyszerűsített cégeljárás hatálya alá,** és ezáltal **csökkenjenek az ezzel kapcsolatos alapítási költségeik.** (Ezáltal más vállalkozási formákkal azonos módon az egyszerűsített cégbejegyzési kérelem csökkenjen 100.000 Ft-ról 15.000 Ft-ra, a közzététel díj pedig a jelenlegi 15.000 Ft helyett váljék ingyenessé).
- A szociális szövetkezetek, **különösképpen a halmozottan hátrányos helyzetű tagjaik, alkalmazottjaik munkaviszony keretében történő foglalkoztatása után –**

más országokhoz hasonlóan – ne csupán rövidebb időre, hanem *folyamatosan részesülhessenek 50-100 %-os arányú bérjárulékok kedvezményben.*

- A szövetkezetnél képzett *Közösségi Alapból történő tagi juttatások után ne kelljen személyi jövedelemadókat fizetni.* (E szabály bevezetése érdekelttöbbé tenné a rentábilisan működő szociális szövetkezeteket Közösségi Alap képzésére, és tagjaik szociális, képzési, kulturális és egyéb szükségleteinek kielégítésére.)
- Megfontolásra javasoljuk, hogy speciális esetekben, a leghátrányosabb helyzetű csoportok, személyek esetében *a szociális szövetkezetek munkavállalói ne veszítsék el automatikusan ellátási, segélyezési járandóságukat a munkába állásukkal* – a svédországi példához hasonlóan. Ez lehetővé tenné, hogy a szövetkezetek akkor is munkát adjanak a munkavállalóknak – ezáltal elősegítve az integrációjukat – ha a tevékenység a piaci körülmények között nem rentábilis. A munkavállalók ilyen esetekben „prémium” jellegű, teljesítményarányos vagy akár csak jelképes mértékű kiegészítő munkabért kapnának. *Ez a szisztéma nagymértékben képes lenne megnövelni az érintett személyek rendszeresebb munkavégzési motiváltságát,* és elősegítené azt, hogy a szociális szövetkezetek a helyi önkormányzatoktól piaci alapon nem fenntartható ellátási funkciókat vegyenek át.
- *Az új típusú, alapvetően tranzit jellegű (részben az osztrák szociál-ökonómiai üzemekhez hasonló) ösztönzési és foglalkoztatási modellnek a fokozatos kialakítása előkészítheti a halmozottan hátrányos helyzetű munkavállalók eddiginél sokkal szélesebb köre esetében is a szociális szövetkezetek egy részénél az olyan jellegű hasznos foglalkoztatást, amelynek keretében egyúttal a hosszú évek óta szinte csak segélyből élők közösségi beilleszkedését és személyiségfejlődését is hatékonyabban elő lehet segíteni.* Ennek gazdasági hozadéka kezdetben nem feltétlenül jelentős, viszont a foglalkoztatás társadalmi haszna felbecsülhetetlen. *A rendszer részletes kidolgozását, kipróbálását és szélesebb körben való elterjesztését gyakorlati modellkísérleteknek szükséges megelőznie.*
- Javasoljuk, hogy nemzetközi példák alapján a *szociális szövetkezetek számára, a jelenleg is kiváló színvonalon ellátott közhasznú szolgáltatási tevékenységeik (pl. családi napközik, idősek gondozása) esetében teljes mértékű állami normatíva lehívására legyen lehetőség.* (A szükséges feltételek megfelelő színvonalú meglétének igazolását akkreditációs eljáráshoz lehetne kötni.)
- Javasoljuk Szlovákiához és Csehországhoz hasonlóan annak a mechanizmusnak a bevezetését, mely a törvényben meghatározottnál kevesebb fogyatékos személyt foglalkoztató, és ezáltal *rehabilitációs hozzájárulás fizetésére kötelezett vállalkozások számára lehetővé teszi, hogy a hozzájárulást ahelyett, hogy a központi költségvetésbe fizetné, társadalmi vállalkozások, illetve szociális*

szövetkezetek által készített termékek vagy szolgáltatások megvásárlására fordíthassa. Ez a módszer versenyt generálna a társadalmi vállalkozások között, ugyanakkor javítaná mind a termékek és szolgáltatások minőségét, mind az önfinanszírozó, piacorientált gondolkodás elterjedését. Ezen kívül nagyon pozitív hatással lenne a társadalmi vállalkozások kapcsolati hálójának és beágyazottságának javulására, társadalmi elfogadottságának növelésére is.

2.3 Állami, önkormányzati megrendelések

Európában a társadalmi vállalkozásoktól, szociális szövetkezetektől történő állami és önkormányzati megrendelések e szervezetek egyik legfontosabb bevételi forrásai. Bizonyos beszerzési értékhatárok, az EU-s jogszabályokkal összhangban 200 ezer EUR alatt az állam és az önkormányzatok, illetve azok intézményei választhatják beszállítóként a társadalmi vállalkozásokat, szociális szövetkezeteket, azok küldetésének támogatása érdekében. A Szociális Szövetkezetek Európai Szövetsége is ajánlást tett arra, hogy a közbeszerzések kiírásánál és elbírálásánál az olasz példához hasonlóan az országok szélesebb körében szociális klauzulát (valamilyen szociális, környezetvédelmi vagy hátrányos helyzetű személyek számára vonatkozó kritériumot), kell alkalmazni, aminek – a megfelelő minőségi paraméterek természetesen betartása mellett – általában csak a szociális szövetkezetek tudnak megfelelni. Mindezek alapján *javasoljuk az ezzel kapcsolatos hazai jogszabályok felülvizsgálatát és a szociális klauzula alkalmazását a társadalmi vállalkozások, illetve a szociális szövetkezetek esetében. Ez egy fontos lépése lenne a szektor külön ráfordítások nélküli támogatásának.*

2.4 Állami szolgáltatások kiszervezése

Szinte minden megvizsgált külföldi országban jellemző a szociális szolgáltatások egyre nagyobb arányú kiszervezése. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy *a szociális ellátások kiszervezése sok esetben költségghatékonyabb az önkormányzati szolgáltatók fenntartásánál, az igénybevevők igényeire épülő innováció gyorsabban valósul meg, valamint a kisebb adminisztráció miatt javul a hatékonyság is.* Ennek alapján *javasoljuk, hogy a kormányzat nálunk is támogassa és szorgalmazza az önkormányzatok körében bizonyos szociális szolgáltatásoknak a társadalmi vállalkozások, szociális szövetkezetek felé történő kiszervezését elsősorban azokon a területeken, ahol a más szervezeteket kirekesztő hatás kevésbé érvényesül.* Ennek feltétele azonban, hogy a jogosultsági feltételek között az előzetes, magas minőséget garantáló akkreditációs eljárás is szerepet kapjon.

2.5 Hitelhez jutás segítése

A nemzetközi szervezetek (ILO, Európai Unió Tanácsa stb.) ajánlásai és határozatai a *szövetkezetek számára is elérhető befektetési finanszírozás biztosítását, illetve* állami kezdeményezés alapján *megfelelő hitelezési konstrukciók kidolgozását javasolják.*

Magyarországon e határozat valóra váltása terén is vannak még tennivalók, ezért javasoljuk e feladat megvalósítási lehetőségeinek és módozatainak a napirendre tűzését.

2.6 Szakmai támogatás

- Javasoljuk, hogy a témában többéves gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező *szakmai szervezetek a felsőoktatási intézmények bevonásával dolgozzanak ki közösen olyan oktatási modulokat a szociális gazdaságról, a társadalmi vállalkozásokról és a szociális szövetkezetekről, amelyek szervesen beépülhetnek a felsőoktatási és a középiskolai intézmények képzési tananyagába.* Emellett rendszeresen szervezni kellene *tértémentses speciális szakmai képzéseket a szociális szövetkezetek vezetői és tagjai számára is.* (Több ország példája mutatja, hogy ezek hiányában a társadalmi vállalkozások ismertsége és elismertsége nehezen éri el a “kritikus tömeget,” a szövetkezeti tagok képzetlensége pedig súlyos gazdasági problémákat okoz a szövetkezetek életében.)
- *A szociális szövetkezetek szakmai támogató rendszerének további folyamatos működtetését – valamennyi vizsgált európai ország példái által is alátámasztva – kiemelten fontosnak ítéljük.* Azt javasoljuk, hogy *a több év alatt kialakított és magas színvonalon már rendelkezésre álló tudásbázissal, regionális és helyi kapcsolatrendszerrel, élő szociális szövetkezeti tapasztalatokkal rendelkező OFA Hálózat lehetőség szerint megszakítás nélkül folytathassa ezt a tevékenységét.* Az OFA Hálózat a jövőben is nagymértékben segíteni tudná a szociális szövetkezetek megerősödését, fokozatos elterjedését és hosszabb távú fenntarthatóságuk elősegítését.

2.7 Törvényi, jogi szabályozás fejlesztése

A kutatás eredményei és tapasztalatai szerint *a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény, de különösen az ahhoz kapcsolódó, szociális szövetkezetekről szóló 141/2006. (VI.29.) Korm. rendelet átfogó továbbfejlesztést igényel.* Ezek közül ezúttal csak néhány fontosabb témát érintünk.

- Javasoljuk, hogy – a szövetkezeti alapelvek megfelelő betartása mellett – az egyéni (természetes személy) tagok mellett *legyen lehetőség az intézményi (elsősorban az önkormányzati) szövetkezeti tagsági jogviszony létesítésére is.* Ennek az lenne az előnye, hogy az önkormányzati részvétel, támogató rendszer, lokális piacok jogilag rendezett módon működne. Ez azt is elősegíté, hogy javulna a szociális szövetkezetek helyi környezetbe való beágyazottsága. **Erősödnének a helyi közösségek, és az önkormányzatokkal együttműködve a helyi foglalkoztatási és közösségfejlesztési programok megvalósításának a korábbinál fejlettebb és hatékonyabb, új formái alakulhatnának ki.**

- Az Európai Unió Tanácsának 2002. évi állásfoglalásával összhangban *Magyarországon is engedélyezni kellene a szociális szövetkezeteknél befektető tagok jelenlétét és tőkebefektetéseit* azzal a feltétellel, hogy részvételük a döntésekben legyen korlátozott, és ne szenvedjenek sérelmet a szövetkezeti alapelvek.
- Fel kellene oldani azt a korlátozást, hogy az alapító tagok egy évig *tagi kölcsönt* nem nyújthatnak, és ezt követően is csak nagyon korlátozott mértékben.
- *A törvényben egyértelművé kellene tenni, hogy a szociális szövetkezetek nem csupán for-profit jellegű vállalkozások, hanem nagyon fontos társadalmi funkcióiknál fogva integrált jellegű, közérdekű és közhasznú szerepet betöltő, korszerű vállalkozási formát jelentenek. Ennek következtében az általuk ellátott közhasznú tevékenységek körében – külön közhasznúsági cím megszerzése nélkül is – jogosultak legyenek a nonprofit szervezetek által igénybe vehető valamennyi kedvezményre, közfoglalkoztatás szervezésére és minden, ilyen típusú pályázaton való teljes jogú részvételre.*

2.8 Egyéb javaslatok

- A KopeRáció kiemelt projekt közreműködésével a régiókban elindult *hálózati együttműködések fejlesztése, valamint a szövetkezetek közötti összefogás, partnerségépítés erősítése, a jó gyakorlatok terjesztése szükséges.*
- *Országos méretű, minden médiára* (köz- és kereskedelmi TV, leghallgatottabb rádiók, napilapok, óriásplakátok, internetes portálok, közösségi oldalak) *kiterjedő kampány folytatására lenne szükség a szociális szövetkezet, mint korszerű és társadalmi szempontból nagy jelentőségű új szervezeti forma megismertetése céljából.* Itt fontos, lenne, hogy ne egy-egy megjelenő kis hírről, vagy újságcikkről legyen csupán szó, hanem egy összehangolt, egymásra épülő, és folyamatosan, legalább 1-2 hónapig tartó marketing kampányról. *Az önkormányzatok, kormányhivatalok vezetői, munkatársai és minden más érintett szervezet dolgozói számára ismerető, felkészítő képzésnek kellene tartani a szociális szövetkezeti forma lényegéről, jellemzőiről, társadalmi-gazdasági jelentőségéről annak ismertebbé és elismertebbé tételének fokozása érdekében.*
- *Az egész társadalomban szükség lenne egyfajta szemléletmód váltásra. A szövetkezés, az összefogás, az együttműködés, a demokratikus ellenőrzés, a közösségi felelősség olyan alapelvek, amelyeket már a gyerekek nevelésekor a családban, és az iskolákban a képzésbe beépítve el kellene kezdeni. A társadalomnak mindenhol szüksége lenne az együttműködésre, az összefogásra. És erre kellene nevelni, illetve jó példával elől járnunk minden szinten.*